

KAPLE BOŽÍHO TĚLA NA KARLOVĚ NÁMĚSTÍ V PRAZE

Forma, funkce, význam

PETR ULIČNÝ

Kaple Božího Těla na Dobytčím trhu, dnešním Karlově náměstí, byla založena bratrstvem Obruče a kladiva v roce 1382 za účelem vystavování císařských insignií, obsahujících cenné pašijové relikvie, které byly od roku 1350 trvale uchovávány v Čechách. Byla to v rámci lucemburských Čech ojedinělá architektura, konstruovaná na centrálním půdorysu se střední hranolovou věží a věncem kaplí. Protože však byla v roce 1791 zcela zbořena, je dodnes nejasné, jak přesně byla komponována a jak byl uspořádán její interiéř. Do dnešní doby se dochovaly pouze úlomky archeologicky zjištěných základů pod povrchem. Revize známých a četných ikonografických pramenů, podaná v tomto textu, tuto představu upřesňuje a přináší také nový pohled na historii místa před založením kaple. Tehdy zde stála věž, která zdá se byla začleněna na západní straně do kruhové ohradní zdi kolem dokončené kaple. Z této věže byly poutníkům ve svátek Kopí a Hřebů Páně v pátek po druhé neděli velikonoční ukazovány insignie a relikvie. Tato praxe zřejmě přetrvávala i po dostavění kaple, jejíž střední věž tuto funkci měla patrně přejmout. Článek rovněž pokračuje v diskusi o možných ideových i formálních zdrojích architektury a funkce kaple a přináší také možnou odpověď na otázku, proč zde byla kaple vybudována až po smrti Karla IV.

CORPUS CHRISTI CHAPEL ON CHARLES SQUARE IN PRAGUE : FORM, FUNCTION, MEANING

The Corpus Christi Chapel on the Cattle Market, today's Charles Square, was founded by the Confraternity of Hoop and Hammer in 1382 for the purpose of displaying Imperial Insignia containing precious Passion relics, which have been permanently kept in Bohemia since 1350. The chapel was a centrally planned architecture, unique in Luxembourg Bohemia with a central square tower and a wreath of chapels. However, because it was completely demolished, its exact layout and internal arrangement remains unclear and only roughly conceivable. The revision of well-known and fortunately numerous iconographic sources, presented in this paper, clarifies this idea and also brings a new perspective on the history of the site prior the foundation of the chapel. At that time there was a tower which seems to have been incorporated on the west side into the circular enclosure wall of the chapel. From the tower, the pilgrims were shown the Insignia and relics on Friday after the second Easter Sunday on the Feast of the Holy Lance and the Nails. This practice probably persisted even after the completion of the chapel, whose central tower was presumed to take over this function. Possible ideological and formal patterns of the architecture and function of the chapel are discussed, and provided is also a possible answer to the question why the chapel was built here not until after the death of Charles IV.

Klíčová slova — Praha – Nové Město pražské – Karlovo náměstí – kaple Božího Těla – středověk – lucemburská architektura – sakrální stavby – věž – císařské insignie – pašije – relikvie – ukazování ostatků – bratrstvo Obruče a kladiva – Karel IV. – Václav IV. – mistr Markvart

Key words — Prague – New Town of Prague – Charles Square – Corpus Christi Chapel – Middle Ages – Luxembourg architecture – sacral buildings – tower – Imperial Insignia – Passion – relics – displaying of relics – Confraternity of Hoop and Hammer – Charles IV – Wenceslas IV – Master Markvart

I kdybychom si přáli, aby všechny významné historické stavby před námi stály tak, jak je naši předci kdysi vybudovali či v průběhu staletí přetvářeli, běh dějin nás v mnoha případech o toto potěšení připravuje. Takovýmto případem je i kaple Božího Těla na Karlově náměstí v Praze, přesněji kaple postavená ke cti Nejsvětějšího (Božího) Těla a Krve Páně a P. Marie a sv. Felixe a Adaukta, zbořená v roce 1791, kterou tak kvůli úplnému zániku a omezené dochované dokumentaci již nikdy nebude možné v ucelené podobě rekonstruovat. Přestože se k tomuto ideálnímu cíli věrohodné vizualizace nikdy nedopracujeme, bude nás neustále lákat se k němu alespoň po malých krocích přibližovat.¹ V případě této kaple je však cesta o to těžší, že šlo o stavbu ve své době zcela ojedinělou. Byla totiž vybudována jako sakrální architektura pro každoroční vystavování vzácných relikvií, zahrnujících tzv. Longinovo kopí, kterým byl údajně probodnut bok ukřižovaného Ježíše Krista, a jeden z hřebů, kterými byl ke kříži přibit, relikvií, jež byly součástí císařských insignií převezených Karlem IV. do Čech v roce 1350. Neexistuje žádná stavba, která by ji v této funkci kdekoli v Evropě předcházela ani která by na ni svou formou navazovala poté, co se ukazování po roce 1420 přesunulo z Čech do Německa. Ojedinělá je to stavba i v kontextu církevní architektury své doby, a proto v pozdějších časech podněcovala snahu učenců nalézt vysvětlení této její neobvyklé formy. Jelikož připomínala hvězdu, vysvětloval její vznik barokní historik Jan František BECKOVSKÝ (1700, 591) pověstí o tom, že se v době císaře Karla IV. (1316–1378) objevila nad zde ukrytou hostií zářící hvězda.² Vyprávění přejal také další barokní historik

1 Za poznámky k textu děkuji Janu Hrdinovi, recenzentům a redakci.

2 „Také on Karel Čtvrtý vprostřed téhož rynku v Novém Městě pražském kostel Božího umučení neb svatého Kříže, který se nyní nazývá kostel Božího Těla, na tom místě vystavěl, kde předtím pole křížovníkův s červenou hvězdou ležely, a s dovolením Innocenciuse Šestého papeže římského ustanovil, aby se v tom kostele každý pátek spívaná mše svatá o umučení Páně konala. Proč on ten kostel na způsob hvězdy postaven dal příčina jest, že na tom místě, kde téhož kostela velký oltář stojí, položena byla od zlého člověka mezi hromadu dříví svatá hostie, a nad ní jasná hvězda v povětří

Jan Florián HAMMERSCHMID (1723, 332), jenž kapli rovněž považoval za dílo Karla IV.³ Stavba však ve skutečnosti vznikla až v době dlouhé vlády krále Václava IV. (1361–1419), přičemž v tomto období představovala po hektických desetiletích zakladatelské horečky za éry Karla IV. na poli fundací církevní architektury výjimku.⁴

Stavbě byla v odborné literatuře již věnována četná pozornost a bylo diskutováno o možnostech rekonstrukce její podoby a o smyslu umístění v centru rozlehlého Dobytčího trhu, dnešního Karlova náměstí na Novém Městě pražském. K pochopení geneze kaple byly využity dochované prameny, jejichž interpretace se však stále proměňuje. Významný posun ve vnímání historie kaple a způsobu ukazování relikvií představuje v nedávné době práce Jana HRDINY (2013; 2017, zejména s. 11–54). Tento nový pohled, společně s výsledky prvního, na místě kaple provedeného archeologického průzkumu na parcelách č. 2418/1 a 2419/1 v roce 2001 (PODLISKA 2013), inspiruje k dalším úvahám. Vyslovit nové interpretace, které jsou předloženy v tomto článku, umožnilo i detailní studium známých vedut – historických pohledů na kapli, jehož výsledkem je návrh přesnějšího půdorysu stavby a také hypotetické určení starší samostatně stojící ostatkové věže, předložené v tomto článku.⁵

Dějiny kaple: vznik a stavba

Okolnosti založení kaple Božího Těla jsou spojeny s fenoménem, který měl klíčový vliv na spirituální atmosféru Prahy doby Karla IV. a jeho syna Václava IV. Byly to císařské insignie, které v roce 1350 po letech vyjednávání se svými oponenty v říši Karel získal a převezl je natrvalo do Čech. Insignie obsahovaly jedny z nejceněnějších relikvií Evropy: kopí, kterým byl údajně probodnut bok mrtvého Krista na kříži, a hřeb z tohoto kříže. K jejich oslavě nechal Karel v roce 1354 ustanovit svátek Kopí a Hřebů Páně (*Festum lanceae et clavium*), při němž byly každoročně v pátek po druhé neděli velikonoční veřejně ukazovány společně s dalšími relikviemi, zejména z pokladu svatovítského chrámu.⁶ Během následujících desetiletí popularita svátku narostla do takové míry, že v roce 1369 dokázali poutníci zaplnit celý Dobytčí trh, kde se slavení svátku tehdy odehrávalo.⁷

Kulisy slavnosti měly však v té době v určitém ohledu provizorní charakter. Relikvie byly vystavovány z dřevěné věže a chyběl při ní svatostánek, který při obřadném ukazování předpokládala papežská listina z roku 1354.⁸

Nejstarší zpráva o dřevěné věži, z níž byly relikvie ukazovány, pochází z roku 1372. Císař Karel IV. tehdy vydal listinu, známou dnes jen z jejího potvrzení králem Jiřím z Poděbrad, povolující trh v místech „od věže, kde jsou vystavovány svaté relikvie, až k Slovanům“, tedy Emauzskému klášteru.⁹ Od pozdních 70. let jsou také dochovány první zprávy o majitelích domů na náměstí, z nichž některé byly v pramenech podle věže lokalizované. To dnes může zpětně pomoci nalézt místo, kde tato věž stála. Při první takovéto známé lokalizaci byl v prosinci roku 1377 zapisován plat z domu jistého Damiána. Tento dům stál „na náměstí naproti věži, kde jsou vystavovány svaté relikvie“.¹⁰ Byla to zřejmě stavba na východní straně náměstí, v pořadí třetí od křížení s dnešní

nedaleko od země se spatřovala, a tak dlouho jasně svítila, dokád od kněze ta svatá hostie nalezená, počestně vztatá, a do kostela přenesená nebyla.“ (BECKOVSKÝ 1700, 591)

3 „Carolus IV [...] curavit ecclesiam Corporis Christi in modum Stellae [...] erigi.“ (HAMMERSCHMID 1723, 332) Byly dokonce vysloveny domněnky, že kaple sloužila za vzor jiné enigmatické a ojedinělé stavbě Prahy, letohrádku Hvězda (k tomu MUCHKA/PURŠ/DOBALOVÁ/HAUSENBLASOVÁ 2014, 476).

4 Ke Karlovým fundacím viz HLEDÍKOVÁ 2010, 106–162; k absenci církevních fundací Václava IV. a jejich nahrazení donacemi viz HLEDÍKOVÁ 2010, 108.

5 K historii a významu kaple zejména TOMEK 1870, 224–225; 1892a, 224–225; EKERT 1878, 275–282; KROFTA 1902, 108–109; MENCL 1948, 126, obr. 76 na s. 123; BACHMANN 1953, 161–168; GÖTZ 1968, 79–83; POLÍVKA 1983, 95–111; BENEŠOVSKÁ/OPAČÍČ 2011, 157–175; HALAMA 2013, 39–49. Nevyužita zůstala šance představit odpovídajícím způsobem kapli v monografii Petra STANČÍKA (2015), psané „se špetkou odvahy a fantazie“ (STANČÍK 2015, 139). Podobně problematický je i další příspěvek téhož autora (STANČÍK 2017). Cenné poznámky k získání relikvií a jejich soukromé a veřejné prezentaci podává BAUCH 2015.

6 Avignon, 13. února 1354 (MVB II, 89, č. 209, suplika Karla IV.; RBM V/4, 789–790, č. 1799, listina Inocence VI., překlad GOTTFRIED 1997, 37–39).

7 „Eodem anno [1369 – pozn. autora] in festo Ostensionis reliquiarum tantus fuit concursus hominum de alienis partibus, ut illa placza magna in Nova civitate prope Zderazium videretur undique repleta hominibus. Talem populum in unum congregatum nullus unquam vidit hominum, ut communiter referebatur ab omnibus.“ (FRB IV/4, 539) K „ostensio reliquiarum“ viz KUBINOVÁ 2006, 223–237, a stati Zoë Opačič, Karla Otavského a Kateřiny Kubinové ve sborníku *Emauzy : Benediktinský klášter Na Slovanech v srdci Prahy* (OPAČÍČ 2007a; OTAVSKÝ 2007; KUBINOVÁ 2007).

8 „[...] qui in die festi huiusmodi ipsam ecclesiam vel capellam, in qua tunc lancea et clavus Xpi forent, ut praefertur, devote visitarent [...]“ (PODLAHA/ŠITTLER 1903, 29–30, pozn. 1).

9 „[...] a turri, ubi sanctae reliquie sanctae solitae sunt ostendi, usque ad Sclavos [...]“ (TOMEK 1870, 269).

10 „[...] Danyan in Nova Civitate in foro ex opposito turris, ubi reliquie sancte solite sunt hostenduntur [...]“ (NA AZK 1752, Praha, 1. prosince 1377; regist viz SCHUBERT 1901, 43, č. 413).

Obr. 1. Rekonstrukční plán Prahy v roce 1419. Dobytčí trh, dnešní Karlovo náměstí, se zakreslenou polohou kaple Božího Těla a jeho okolí. Identifikovány čísla jsou domy, které jsou zmiňovány v pramenech v souvislosti s lokalizací kaple; **v** – relikviářová věž (převzato z Tomek 1892b, mapa k roku 1419; upravil P. Uličný, 2020).

Ječnou ulicí, podle číslování Václava V. Tomka č. 504 i (obr. 1).¹¹ Pro bližší určení polohy věže se pak zdají být ideální zápisy vložené do městských knih v roce 1381, kdy se na místo ukazování odvolávalo hned pět zápisů. Ve třech případech to nicméně bylo obecně jen na „místo ukazování“¹² a pouze dvakrát přímo na ostatkovou věž. Tak tomu bylo u domu řazeného Tomkem pod č. 313, který byl situován „naproti věži, kde se ukazují relikvie“,¹³ a domu č. 504 i, který stál „naproti věži, kde se obvykle vystavují relikvie“.¹⁴ Dům č. 504 i se nacházel poblíž již zmíněného domu č. 504 i, stál přímo na rohu náměstí a dnešní ulice Ječné, zatímco dům č. 313 ležel na protější západní straně náměstí, a to jako sedmý od křížení náměstí s dnešní ulicí Resslovou (dříve Hurtovsou). Také dům č. 293 a se nacházel nedaleko od těchto domů,

na západní straně náměstí jako v pořadí třetí severně od křížení s dnešní Resslovou ulicí. V jeho blízkém sousedství, přímo na křížení Resslovy ulice a náměstí, stál dům č. 293 c, který byl podle ostatkové věže lokalizován v roce 1383, totiž „na rohu, naproti relikviářové věži“.¹⁵

To všechno vedlo Václava V. Tomka, velkého znalce topografie středověké Prahy, k umístění věže přibližně do středu náměstí, nedaleko od pozdější kaple, konkrétně jihozápadně od ní (Tomek 1892b, mapa k roku 1419; obr. 1: v). Zdá se, že tato jeho lokalizace byla přibližně správná a bude ji možné v předloženém článku ještě upřesnit. Mohl by ji zpochybnit pouze citovaný zápis z roku 1381 k domu č. 317, stojícímu téměř na jižním konci náměstí (na jeho západní straně). V tomto případě však dům není určen podle věže, ale pouze podle „místa ukazování“, což mohlo být jednoduše chápáno jako část náměstí, kde se věřící při slavnosti ukazování shromažďovali (Tomek 1870, 10, č. 317, 1381).

Obrátíme nyní pozornost na samotnou genezi kaple a relikviářové věže. Základní milníky zrodu a výstavby kaple Božího Těla jsou dobře dokumentované. Dne 1. dubna 1382 se bratrstvo „se znakem kruhu a visícího kladiva uprostřed, což se obecně nazývá obruč“ sešlo v klášteře božehrobců na Zderaze na Novém Městě pražském a učinilo zde následující rozhodnutí. Zavázalo

11 Damián vlastnil dům ještě v roce 1380 (Tomek 1870, 16, č. 504 i).

12 „[...] ubi ostenduntur reliquiae; Pesco Drobnicze resignat [...]“ (Tomek 1870, 7, č. 293 a, rok 1381); „[...] ex opposito ubi ostenduntur reliquiarum; Jurzico Hoholski emit erga Petrum praepositum S. Katherinae et tota conventui [...]“ (Tomek 1870, 10, č. 313, rok 1381); „[...] ex opposito, ubi ostenduntur reliquiarum; Petrus Wasczin emit erga Hrdiworio [...]“ (Tomek 1870, 10, č. 317, rok 1381).

13 „[...] ex opposito turro, ubi ostenduntur reliquiarum, Jurzico braseator emit erga Jurziconem Hoholski.“ (Tomek 1870, 10, č. 313, rok 1381)

14 „[...] in foro scropharum ex opposito crucis, ubi solitae sunt sanctae reliquiae ostendi; Dankonis braxatoris.“ (Tomek 1870, 17, č. 504 i, rok 1381) Tomek však považuje slovo *crucis* za písařskou chybu a navrhuje číst *turris*, tedy věž. Tuto opravu potvrzuje kontrola originálu, uloženého v Archivu hl. města Prahy (AMP Sbírka rukopisů 7984, fol. 25v). Viz též HELMLING/HORČÍČKA 1904, 117, č. LII, 4. září 1381, kde je v listině psané *crucis* opraveno editory na *turris*. Za oboje upozornění děkuji Janu Hrdinovi.

15 „[...] in acie ex opposito turris reliquiarum, penes domum Pesconis Drobniconis [...]“ (Tomek 1870, 7, č. 293 c, rok 1383; viz též pozn. 29).

se založit „kapli pod názvem a k počtě řečeného nejsvatějšího těla a krve Pána Ježíše Krista, Vykupitele a Spasitele našeho, a neposkvrněné Panny Marie a památky svatých mučedníků Felixe a Adaukta uprostřed náměstí Nového Města pražského v místě, kde se obvykle každoročně vystavují relikvie nástrojů umučení Pána našeho Ježíše Krista a mnohých dalších svatých“. Tato fundace byla provedena se souhlasem krále Václava IV. a arcibiskupa Jana z Jenštejna, přičemž při kapli mělo být ustanoveno nadání pro tři kněží, kteří by sloužili zádušní mše za členy bratrstva.¹⁶ Členové tohoto bratrstva byli podle znění listu stvrzujícího rozhodnutí a přiložených pečetí převážně osobami z řad nižší šlechty spojené s královským dvorem (POLÍVKA 1983, 95–111; STANČÍK 2015, 241–297). Bratrstvo mohlo počítat s arcibiskupovou pomocí. Ukazuje to zpráva z července roku 1383, podle níž se Jan, farář v Dřínově u Slaného, zavázal, že v případě, že nedostojí smlouvě týkající se směny jeho fary, zaplatí pokutu 20 kop grošů, jejíž polovina půjde „na stavbu kaple Božího Těla, kde se vystavují relikvie“. Takovéto nařízení o využití pokut, kterých mohlo být více, patrně vydal právě Jan z Jenštejna.

O průběhu stavby a účelu kaple se lze mnohé dozvědět ze sporu vedeného s novým farářem kostela sv. Václava na Zderaze, který nesouhlasil se založením kaple, protože ležela na území jeho farnosti. Kvůli tomu vznikla roku 1391 listina, v níž je kaple „nákladného díla“ označena jako stavba založená bratrstvem s královým svolením „pro vystavování relikvií řečených imperialium“ a dalších ostatků. Dokument sděluje, že po založení kaple nabízelo bratrstvo šest kop grošů ročního příjmu k vyrovnání farářovy újmy, což tehdejší farář přijal, a tak bratrstvo mohlo začít se stavbou. Nový farář, který byl ustanoven v roce 1389, však platnost smlouvy zpochybňoval a žádal větší obnos, a pokud by mu nebylo vyhověno, hrozil, že bude požadovat před arcibiskupským soudem dokonce zboření kaple nebo její připsání do jeho farního obvodu. Farářova žádost o větší sumu byla uspokojena, a tak museli představitelé bratrstva hledat pomoc u samotného papeže Bonifáce IX., aby stavba, na kterou již bylo podle jejich slov vynaloženo mnoho set hřiven stříbra, takže velice pokročila, nezůstala nedokončena a nemusela tak být předána k jinému, tedy profánnímu účelu.¹⁸ Jelikož v roce 1391 stavba kaple již velmi postoupila, brzy nato již musela být její podstatná část dokončena. V letech 1393 a 1394 byla totiž kaple vybrána jako jeden ze sedmi pražských chrámů, které měli navštívit poutníci během tzv. milostivého léta, které na žádost Václava IV. vyhlásil zvlášť pro české království papež Bonifác IX.¹⁹

Pokračující spor se zderazským farářem je zdrojem dalších zpráv o kapli. Bratrstvo se pokoušelo při vyřešení v roce 1397, kdy společně s králem žádalo papeže, aby potvrdil založení kaple a rozhodl ve věci darů, příspěvků a příjmů. Faráři od sv. Václava na Zderaze měla být darována čtvrtina příjmů z majetku získaného „na udržování, k užitku a pro stavbu této kaple“. Papež žádosti vyhověl, což ovšem vyvolalo v Praze spor ohledně povahy darů věřících, a tak papež na konci téhož roku své předchozí ustanovení druhou listinou doplnil a bratrstvu přiznal nárok na všechny dary věřících, které jsou výslovně určeny pro stavbu či záduší a vybavení kaple.²¹ První ze dvou listin, datovaná 22. ledna 1397, je důležitá nejen v tom, že v ní papež na prosbu krále a představených bratrstva potvrdil založení „kamenné kaple s jistými oltáři k počtě a pod názvem Těla Pána našeho Ježíše Krista a svatých Felixe a Adaukta“, ale především tím, že přináší detailní popis kaple i způsobu vystavování. Dokument uvádí, že král a bratrstvo „hned vedle této kaple začali ne bez velkých nákladů stavět a budovat jakousi vysokou a prostornou stavbu,

16 Praha, 1. dubna 1382: „[...] Nos Jessco dictus Oczas de Zasada, Zdymirus de Sedlczie, Buzek de Herolticz, principales capitanei, fratrem seu societatem gerentes seu facientes, cum signo circuli et malleo in medio pendente, quod vulgariter Obrucz dicitur, [...] capellam sub vocabulo et nomine ac honore praefati sanctissimi corporis et sanguinis Domini Jesu Christi, Redemptoris et Salvatoris nostri, ac intemeratae virginis Mariae, et memoratorum sanctorum, Felicis et Adaucti, martyrum, in medio fori novae civitatis Pragensis, in loco, in quo reliquiae armorum Domini nostri Jesu Christi, et aliorum quam plurimorum sanctorum annuatim ostendi sunt consuetae, fundavimus et fundamus [...]“ (sine 1834, č. XIV, 262–265, zejména s. 263–264). K možnému významu názvu bratrstva Obruce a kladiva viz BENEŠOVSKÁ/OPACÍK 2011, 169–173.

17 Praha, 29. července 1383: „[...] pene pro fabrica capelle Corporis Christi, ubi fit ostensio reliquiarum [...]“ (TADRA 1893, 217–218, č. 125). Na stavbu kaple bylo pak podobným způsobem dohodnuto převést 50 kop gr. případné pokuty stanovené v jiné smlouvě uzavřené v březnu 1384 (TADRA 1893, 261, č. 93). Ve stejnou dobu je také připomínán výběr příspěvků na stavbu kaple (*petitor*), jímž byl farář Mikuláš ze Zbraslavic na Moravě (TADRA 1893, 262, č. 100; též HRDINA 2017, pozn. 23 na s. 30).

18 Řím, 4. března 1391: „[...] cum olim ipsi de licencia carissimi in Chr. filii nostri Wenceslai Romanorum et Boemie regis illustris dictam capellam opere non modicum sumptuoso pro ostensione reliquiarum dictarum ‘imperialium’ et aliarum edificari inceperant et facerent [...] Cum autem, sicut eadem petito subiungebat, in edificio huiusmodi multa centena marcharum argenti sint expensa, et maximum esset scandalum, si predictum opus ita cum magnis sumptibus satis alte edificatum incompletum remaneret et ad usus profanos transferretur [...]“ (MVB V/1, 267–268, č. 482; KROFTA 1902, 108–109).

19 K milostivému létu viz POLC 1993, 228–230; 1998, 24–25; SOUKUP 2018, 5–12.

20 Řím, 22. ledna 1397: „[...] in conservationem et utilitatem ac fabricam ipsius capellae [...]“ (sine 1834, 342–345, č. 38).

21 Řím, 9. prosince 1397 (sine 1834, 366–370, č. 44).

vystavěnou na způsob čtverhranné věže, aby se v ní s náležitou úctou a poctou jakýkoli rok v určitém dni k tomu ustanoveném ukazovaly relikvie nazývané císařské a mnohých dalších svatých, jak tyto relikvie v jakési dřevěné stavbě na též náměstí nechal svého času veřejně ukazovat světlé paměti Karel, rovněž římský a český král, otec řečeného Václava“.²²

Bratrstvo tedy původně ze dřeva stavěnou věž nahradilo trvalou kamennou stavbou, která však stála odděleně od samotné kaple. Citovaná listina navíc v určitém rozporu se zněním listiny zakládací vůbec o kapli jako místě vystavování nemluví. Kaple byla nicméně rovněž vybavena samostatnou věží, a pokud je následující interpretace známých zpráv správná, existovaly tak obě věže v těsné blízkosti. Zdá se však, že pro vystavování relikvií byla používána pouze věž vně kaple, nahrazující starší věž dřevěnou.²³

Samostatně je tato ostatková věž zmiňována v roce 1408, kdy pražská kapitula platila vyšší obnos „k věži u relikvií“ (HRDINA 2017, 27). Podobně jen jako „vyšší věž“ bez zmínky o kapli popisuje místo ukazování burgundský rytíř Guillebert de Lannoy, který se v králově doprovodu účastnil ukazování v roce 1414.²⁴ Obdobně je koncipována i zpráva z roku 1418 popisující proces s relikviemi od Karlova mostu k „věži Nového Města pražského, kde se zmíněné relikvie ukazují“.²⁵

Naproti tomu v roce 1411 je podle všeho zmiňována věž samotné kaple. Tehdy se kaple dostala do popředí zájmu analistů díky tomu, že „z věže, která se vypíná v kostele Těla Páně na Novém Městě,“ nechal při ukazování relikvií král Václav oznámit, že jako důsledek sporu s papežem ve věci uvalení klatby na Mistra Jana Husa zabavuje kapitule u svatého Víta a Věch Svatých na Pražském hradě jejich majetek a příjmy.²⁶

Z citovaných zpráv se tedy zdá rýsovat následující obraz kaple. Stavba byla zakládána bratrstvem Obruče a kladiava jako místo pro vystavování císařských insignií, v nich obsažených pašijových relikvií a jiných ostatků uložených ve svatovítské katedrále. K tomuto účelu však zřejmě nakonec nesloužila, přinejmenším ne k veřejnému vystavování relikvií. K tomu byla po celý čas nadále využívána samostatně stojící ostatková věž, která tuto roli musela z počátku plnit i proto, že kaple ještě nebyla dokončena. Pokud bychom brali znění zakládací listiny z roku 1382 a zprávu z roku 1391 doslova, muselo někdy po roce 1391 očividně dojít ke změně plánu ve vymezení účelu kaple a věže. Možný zvrat v uvažování nad funkcí kaple mohl být zapříčiněn i pod vlivem následujícího milostivého léta 1393/1394. Podporovala by to zpráva z roku 1397 mluvící o nákladně provedené zděné ostatkové věži, která tak mohla být kolem roku 1393 vybudována pro očekávaný příchod poutníků.

Později se již kaple jako místo ukazování v pramenech nezmiňuje. Zejména je tato absence předpokládaného původního smyslu překvapující v listině stvrzující předání kaple českému národu pražského vysokého učení v roce 1403,²⁷ stejně jako je zářející skutečnost, že bratrstvo vůbec kapli ze svého vlastnictví vyjmul a darovalo instituci, jež s ukazováním relikvií neměla nic společného. Nicméně situace byla v tomto smyslu asi ještě o něco komplikovanější, o čemž svědčí zpráva z roku 1418. Tehdy byla v předvečer svátku Kopí a Hřebů Páně opravována šindelová

22 Řím, 22. ledna 1397: „[...] Wenceslai, [...] et [...] capitaneorum et confratrum confratrie corporis Domini nostri Jesu Christi Pragensis petito continebat, [...] quendam capellam ex lapidibus cum quibusdam altaribus in honorem et sub vocabulo ejusdem corporis Domini nostri, et sanctorum Felicis et Aucti in foro publico novae civitatis Pragensis, in loco largo et spatioso, [...] fundarunt, et etiam construxerunt, quodque juxta ipsam capellam quoddam altum et spatiosum aedificium ad modum turris quadrangularis, ut in eo nonnullae, quae imperiales nuncupantur, et aliae quam plures et diversae sacratissimae sanctorum reliquiae certa die cujuslibet anni ad hoc deputata, cum debita reverentia et honore, prout clarae memoriae Carolus, etiam Romanorum et Bohemiae rex, praefati Wenceslai genitor, in quodam aedificio ligneo in eodem foro reliquias ipsas publice ostendi feciebat, pro tempore ostendantur, aedificari et construi facere [...]“ (*sine* 1834, 342–345, č. 38; překlad viz HRDINA 2017, 26).

23 K rozlišení relikviářové věže a kaple viz HRDINA 2017, 11–33.

24 „Item, à Pragues y a deux villes, la vielle et la nouvelle; et est moult grande et moult riche. Et en la nouvelle y a une grosse tour sur laquelle je vey, en la compagnie et avecque la roy, les reliques très-dignes, que on y monstre au poeuple une fois l'an, telz comme le fer de la lance et l'un des clauz de nostre seigneur et plusieurs chiefz de corps sains, et y avoit lors sy grant poeuple, quand je les vey, que par le tesmoignaige de plusieurs chevalliers et escuiers yl y pavoit bien avoir xl.^m testes.“ (SERRURE 1840, 31; český překlad SVÁTEK/NEJEDLÝ/MARIN/SOUKUP 2009, 155, kde je rovněž komentář k cestě). Onoho roku 1414 se ukazování zúčastnil i mistr pražské univerzity Jan Hus: „Anno Domini MCCCCXIII^o magister Johannes venit ad Ostensionem reliquiarum.“ (FRB VII, 10)

25 „[...] conduxerunt honorifice reliquias [...] consequenter usque turrem Nove Civitatis pragensis, ubi predictae reliquiae ostenduntur [...]“ (HÖFLER 1865, 65).

26 „Eodem anno [...] rex Venceslaus [...] fecit in ostensione reliquiarum [24. dubna 1411 – pozn. autora] publice intimari populo in turri, quae eminet in ecclesia corporis Christi in noua ciuitate [...]“ (HORČICKÁ 1899, 322–323).

27 Praha, 28. června 1403 (*sine* 1834, 406–410, č. 53).

střecha kaple, přičemž náklady na opravu nehradilo vysoké učení, ale novoměstská obec.²⁸ V pozdější historii kaple tak lze mluvit o dodatečnosti rozhodnutí, na což ukazuje i níže prezentovaná nově zpracovaná analýza ikonografických pramenů. Než se však k těmto pramenům dostaneme, je třeba se zastavit u osoby možného stavitele kaple, mistra Markvarta.

Mistr Markvart, *constructor ecclesiarum*: architekt kaple Božího Těla?

V roce 1383 jistý mistr Markvart, tehdy nazvaný *constructor ecclesiarum*, tedy „stavitel kostelů“, koupil od jiného stavitele či kameníka (*lapicida*) jménem Vítek dům stojící „na rohu naproti reliquiářové věži, vedle domu Peška drobníka“.²⁹ Sděluje to již výše citovaný zápis týkající se domu č. 293c, stojícího kdysi na křižení Karlova náměstí a Resslovy ulice (obr. 1). Tento Markvart nicméně dům ještě tentýž rok prodal (TOMEK 1870, 7, č. 293c, rok 1383), ovšem zřejmě jen proto, aby mohl koupit nemovitost sousedící s tímto domem od severu (dům č. 293b). Tento druhý dům byl významnou stavbou, která byla v roce 1382 v majetku Ješka Bechyně. V Markvartově držení je dům uváděn ještě v roce 1388, kdy jej jako „kameník a stavitel kostelů“ (*lapicida seu constructor ecclesiarum*) odkázal v závěti manželce Kateřině.³⁰ Ta ho pak již jako vdova prodala roku 1394, kdy je Markvart vzpomínán jako „mistr“ (*magister*).³¹ Jelikož se v roce 1383, kdy Markvart kupoval první dům, rozbíhala stavba kaple založené přímo naproti oběma domům, usoudil v nedávné době Jakub Vítovský, že to byl právě Markvart, kdo kapli Božího Těla stavěl (VLČEK 2004, 400).

Na to by poukazoval i dvakrát – v roce 1383 a 1388 – citovaný přídomek „stavitel kostelů“, odlišující Markvarta od běžného stavitele (jako byl například zmiňovaný Vítek). Roku 1383 byl tedy Markvart považován za zkušeného architekta, známého pro své předešlé realizace. Které to byly, však dochované prameny nesdělují. Ty Markvarta zmiňují – nikoli však přímo se stavbou – pouze v souvislosti s cisterciáckým klášterem v Klášterní Skalici, založeným v roce 1357, který byl ve výstavbě ještě na konci 14. století.³² V roce 1392 totiž Markvartova vdova Kateřina na svém pražském domě pojistila dvě kopy grošů, které její manžel klášteru dlužil (NEUWIRTH 1893, 271). Zda v klášteře také přímo pracoval, nicméně nelze potvrdit.³³ Nelze ani bezpečně říci, že byl stavelem kaple Božího Těla, nicméně výše uvedené souvislosti to naznačují.

Forma kaple

EXTERIÉR

Při rekonstruování podoby kaple Božího Těla jsme odkázáni především na historické veduty Prahy, žádná věrohodná detailní plánová dokumentace se nedochovala. V prvním případě lze mluvit o štěstí, neboť můžeme bohatě těžit z unikátního postavení kaple na volném prostranství nedaleko řeky ukazující stavbu v celém objemu na všech známých vedutách města. V případě plánů je jejich absence naopak způsobena tím, že kaple až do své demolice neprošla žádnou velkou stavební úpravou, a tak její zaměření nebylo potřeba.³⁴

28 „Quarta feria ante festum Paschae [...] pro scindulis ad reformandum capellam corporis Christi 24 gr.“ (TOMEK 1870, 27, rok 1418)

29 „[...] in acie ex opposito turris reliquiarum, penes domum Pesconis Drobniconis [č. 293a – pozn. autora]; Markwarth constructor ecclesiarum emit erga Witkonem muratorem.“ (TOMEK 1870, 7, č. 293c, rok 1383) Stavitel Vítek dům vlastnil od roku 1378 (TOMEK 1870, 7). Výraz „drobník“ označuje řezníka-specialistu na zvířecí droby, v přeneseném slova smyslu také hazardní hráč v karty.

30 „Marquardus lapicida seu constructor ecclesiarum resignat post mortem Katherinae conthorali suae.“ (TOMEK 1870, 7, č. 293b, rok 1388)

31 „Jesco coquus emit erga Katherinam relictam magistri Markwarti.“ (TOMEK 1870, 7, č. 293b, rok 1394)

32 K podobě kláštera LIBAL 1942, 46–50; 1978, 626–627; 1994, 92–96; KÜTHAN 1982, 63–70; 1983, 82–91; KROUPA/ŽIŽKA 1990, 312–323.

33 Markvarta za vedoucího stavby skalického kláštera považuje Jakub Vítovský (VLČEK 2004, 400), který mu přisuzuje i stavbu kostela Panny Marie a sv. Karla Velikého v Praze. Dochované torzo skalického kláštera bez detailnějšího průzkumu zatím neumožňuje bližší datování a tím případné určení Markvartovy role. Jisté je jen to, že portál v severní stěně transeptu známý z kresby z roku 1807 (LIBAL 1994, 92; CHARVÁTOVÁ 2002, 289) se lišil od portálů dokumentovaných u kaple Božího Těla.

34 Toto platí pouze s jednou dokumentovanou výjimkou. Když totiž v roce 1622 získali kapli jezuité, plánovali přímo vedle ní vybudovat svou kolej. V roce 1628 proto přišli s poněkud bizarním návrhem, že by kolejní budovy vznikly na místě kupeckých domků jižně od kaple, zatímco na straně druhé, tedy v severní části náměstí, by byla založena zahrada. K ilustrování tohoto konceptu byl vypracován plán předložený novoměstské radě. Dne 14. července 1628 byl k vytyčení na místo poslán P. Adam Kravařský, který poté „jistou formou zřejšovanou takového místa vykázaného panu purkmistru a radním přednesl a ji složil“ (NA JS CLXVIII/17, citováno podle VILÍMKOVÁ/KAŠIČKA 1976, 4). „Erat praeterea Senatui aedificii, a nobis suscipiendi, dispositio diagraphice proposita in charta [...]“ (SCHMIDL 1754, 855–856). Novoměstská rada byla záměrem vyděšena a snažila se (nakonec úspěšně) plán zmařit a přesvědčit Otce, aby raději stavěli v bloku východně od kaple. Pokud by byl tehdy nakreslený a dnes ztracený plán v budoucnu nalezen, lze právě na něm očekávat detailnější rozvrh kaple. V rozsáhlé dochované sbírce plánů novoměstské koleje v Národním archivu se bohužel žádný takový plán

Obr. 2. Philip van den Bossche, kolem 1605: Nové Město pražské, detail kaple Božího Těla na Dobytčím trhu, pohled od západu. Lavírovaná kresba tužkou a perem na papíře, 281 × 243 mm (© Kunstsammlung der Georg-August-Universität Göttingen, inv. č. H 355, foto Katharina Anna Haase).

Obr. 3. Philip van den Bossche / Johannes Wechter / Aegidius Sadeler, 1606: PRAGA. Velký prospekt Prahy, tzv. Sadelerův – výřez: kaple Božího Těla na Dobytčím trhu, pohled od severozápadu. Mědirytina, lept, díl 7. (skenováno z reprodukce BOSSCHE/WECHTER/SADELER 1973).

su, který v roce 1948 publikoval Václav MENCL (1948, 126, obr. 76 na s. 123), a ačkoli byly následně prezentovány i jiné alternativy (o nich viz níže), lze tuto rekonstrukci až na drobnější detaily považovat za správnou. Těmito detaily jsou zejména části patrné na van den Bosscheho kresbě,

Při analýze početných vedut je třeba rozlišovat podle přesnosti jejich zobrazení a na tomto základě vážit jejich vypovídací hodnotu. Nejvyšší z nich má kresba části Nového Města pražského od Philipa van den Bosscheho (GAU Kunstsammlung 355; FUČÍKOVÁ 1983, 393–394; ILSINK 2006, 342–343; obr. 2),³⁵ která vznikla asi roku 1605 buď jako přípravná skica, nebo jako doplňující podklad k velkému panoramatu Prahy vyřezanému podle jiného van den Bosscheho kresby v roce 1606 Jiljíem Sadelerem³⁶ (obr. 3). Kresba zachycuje kapli přímo od západu, zatímco na grafice, kde jsou rysy stavby o něco schematictější, od severozápadu. Handicapem kresby je, že se autor musel vyrovnat s nedostatkem místa na levé straně papíru, a tak je severní polovina kaple deformovaná a chybí jí některé podstatné části. Naštěstí právě tuto stranu zobrazuje Sadelerův tisk, čímž se oba pohledy vzájemně doplňují.

Oba dokumenty nejsou nejstaršími pohledy na kapli; je již zachycena na Peterleho panoramatu Prahy z roku 1562 a schematicky i na vedutě Prahy z roku 1536.³⁷ Jelikož se však její vzhled po staletí prakticky neměnil, je možné tyto mladší pohledy vzít jako klíčové prameny pro její rekonstrukci. Sadelerův tisk sloužil jako výchozí zdroj rekonstrukce půdorysu,

nenachází. Je zde pouze uložen návrh oltáře do neurčené a schematicky zakreslené malé gotické kaple, která má však osový opěrák, což s architekturou kaple Božího Těla nekoresponduje (NA SM J 20–17/19).

³⁵ Vedutu zmiňují též BENEŠOVSKÁ/OPACÍK 2011, 164.

³⁶ Philip van den Bossche (doložený 1604–1615 v Praze a Augsburgu) / Johannes Wechter (kolem 1550 Norimberk – po 1606 Eichstätt) / Aegidius Sadeler (asi 1570 Antverpy – 1629 Praha), 1606: PRAGA. Velký prospekt Prahy, tzv. Sadelerův. Samostatný prospekt, devítidílný, mědirytina, lept, 474 × 3151 mm; autor kresby: Philip van den Bossche, rytec: Johannes Wechter, vydavatel: Aegidius Sadeler. Uloženo ve sbírkách: Národní galerie, inv. č. R 78 031–78 039; Archiv hl. města Prahy, Sbírka grafiky, sign. G 12–20, 26b. Novodobá reprodukce viz BOSSCHE/WECHTER/SADELER 1973.

³⁷ Přehled většiny známých plánů a vyobrazení podává STANČÍK 2015, 158–164.

již Mencl neznal a kterou lze jeho rekonstrukci doplnit. Pomocným nám při tom bude další, teprve v nedávné době nalezené vyobrazení kaple, kterým je dřvořez z roku 1571 zachycující kapli od severu (obr. 4).³⁸ Vedle toho použijeme také detail východního závěru na vedutě Karlova náměstí od Josepha Antoina Scottiho de Cassana a Jana Jiřího Balzera z doby kolem roku 1780 (obr. 5).

Kombinace těchto zdrojů vykresluje kapli jako stavbu na půdorysu řeckého kříže se střední hranolovou věží, se západním ramenem ukončeným rovně a zbývajících třemi polygonálně. Z bočních stěn jižního a severního ramene vyrůstaly polygonální kaple, které byly umístěny k závěrům ramen tak blízko, že s nimi tvořily srostlici připomínající trojkochu (obr. 6). Ačkoli byly severní a jižní konce ramen zalomeny do polygonu, byly v nich umístěny vchody. Další, patrně hlavní vchod byl osazen v přímé stěně západního ramene a je štěstí, že právě tuto důležitou stranu první dva jmenované pohledy z let 1605 a 1606 podrobně zachytily. Cenná je zejména kresba van den Bosscheho, která v tomto místě zobrazuje komplikovanou situaci. Severozápadní nároží ramene (po levé straně vchodu) zpevňoval rozměrný šikmý opěrák, výrazně větší než všechny ostatní. Opěrák naopak chyběl na protější straně (po pravé straně vchodu), kde stála sakristie, vložená mezi západní rameno a boční kapli ramene jižního. Střecha sakristie patrně zaslepovala západní okno kaple jižního ramene, z něhož je na nákrese viditelný jen vrchol. Na kresbě chybí nad západním vchodem okno, ale v tomto případě šlo zřejmě o dodatečné zazdění, protože na dřvořezu z roku 1571, který sice v hrubých formách, ale poměrně věrohodně přibližuje severozápadní stranu kaple (obr. 4), je okno ještě patrné, a to stejně jako stupňovitý střešní štítek nad hlavní římsou západního ramene, který nechybí ani na prvních dvou jmenovaných vedutách z let 1605 a 1606.

Obr. 4. Anonym, 1571: Kaple Božího Těla na Dobytčím trhu, pohled od severozápadu. Dřvořez, německá verze jednolistového tisku Jiřího Nigrina, vydaného na Starém Městě pražském, 380 × 280 mm (Norimberk, Germanisches Nationalmuseum, HB. 26814, převzato z BOHATCOVÁ 1998, 150).

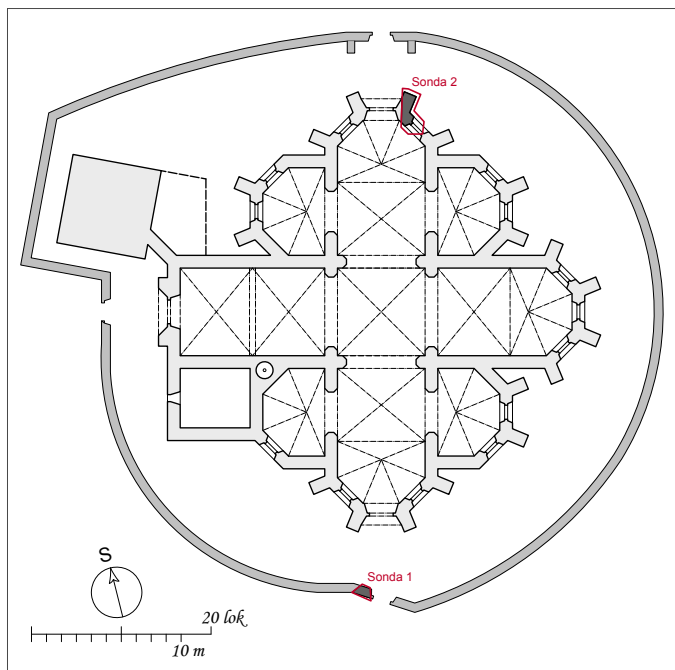

Obr. 5. Joseph Antoine Scotti de Cassano, cca 1781: Ansicht eines theils des grossen Platzes des Viechmarckes bis zum Neustädter Rathaus. Výřez z pohledu na Dobytčí trh od jihu, vlevo závěr východního presbytáře kaple Božího Těla. Kolorovaný mědiryt, vydal Jan Jiří Balzer, Praha kol. 1781–1783 (Archiv hl. města Prahy, Sběrka grafiky, sign. G 169; Muzeum hl. města Prahy, H 7218).

³⁸ Vyobrazení z roku 1571 je součástí jednolistového tisku pražského tiskaře Jiřího Nigrina, jehož německé znění je dochováno v několika evropských knihovnách. Popisuje tehdy spatřené nadpřirozené zjevení na Novém Městě pražském (BOHATCOVÁ 1998).

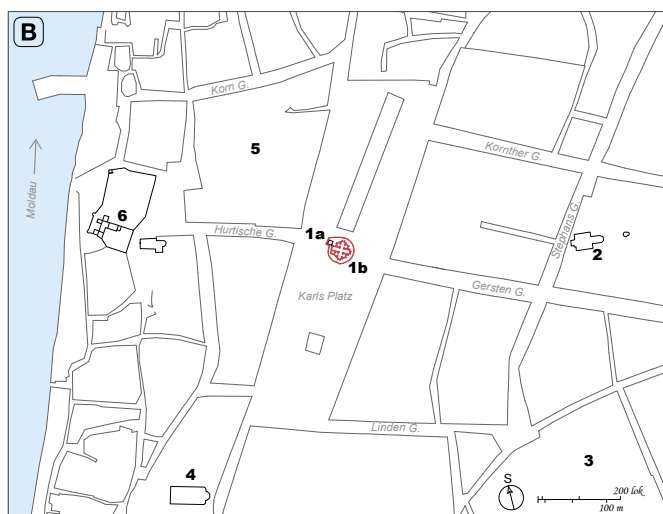
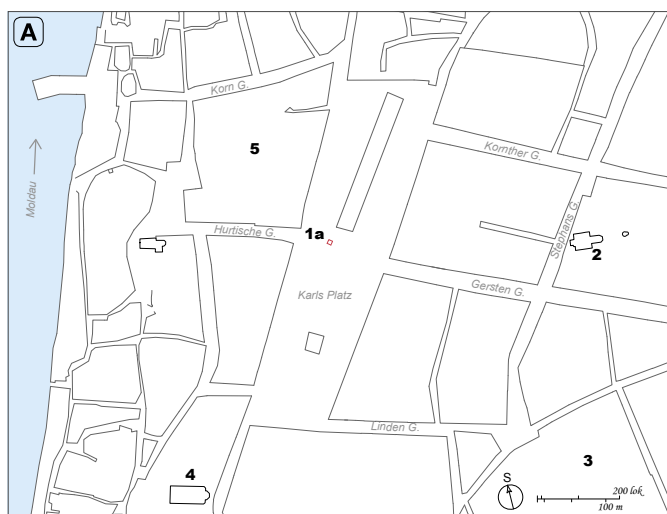
Obr. 6. Praha 2-Nové Město, Karlovo náměstí. Rekonstrukce možného půdorysu kaple Božího Těla v době kolem roku 1420; **šedě** jsou zvýrazněny konstrukce odkryté při archeologickém výzkumu v roce 2011 ve dvou ze tří sond – **červeně** (cf. PODLIŠKA 2013, obr. 1 a 14; návrh a kresba P. Uličný, 2020).

V rozporu s těmito dvěma vedutami a z nich plynoucími rekonstrukcemi je zobrazení kaple na Hergetově plánu Prahy z doby kolem roku 1790 (AMP MAP P 1 B/1; HOFMAN 1944, tab. XV; obr. 8).³⁹ Jeho autor vykreslil svatyni jako symetrickou stavbu s osmi stejně velkými pravouhly ukončenými rameny, což vedlo ke vzniku alternativní rekonstrukce publikované v roce 1973 Vilémem LORENCEM (1973, obr. 54A–54C na příloze mezi s. 144–145 a obr. 68 na s. 174). Archeologický výzkum provedený v roce 2001 však doložil, že Hergetův plán není spolehlivý. Plošně nevelký průřez

měl to štěstí, že zachytil stopy po závěru severního ramene (PODLIŠKA 2013), který se ukázal být ve shodě s výše uvedenými staršími vedutami polygonální, a nikoli pravouhlý, jak mínil Herget (obr. 6: sonda 2).

Obr. 7. Praha 2-Nové Město, Karlovo náměstí a okolí. Rekonstrukce topografie v době kolem roku 1380 (A) a kolem roku 1420 (B). **1a** – ostatková věž; **1b** – kaple Božího Těla; **2** – kostel sv. Štěpána; **3** – kostel sv. Kateřiny; **4** – kostel Panny Marie, sv. Jeronýma a slovanských patronů při klášteře Na Slovanech; **5** – areál kláštera božehrobců; **6** – hrad Václava IV. na Zderaze (do podkladu plánu Josefa Jüttnera *Grundriß der königlichen Hauptstadt Prag* z roku 1816 zobrazil P. Uličný, 2020).

³⁹ Na základě Hergetova plánu Menclovu rekonstrukci odmítl již Erich BACHMANN (1956, 92–93).

⁴⁰ K trevírskému kostelu naposledy SCHURR 2011, 111–122.

⁴¹ Tuto rekonstrukci přejal GÖTZ 1968, 82–83, který tvrdí, že Sadelerova rytina (BOSSCHE/WECHTER/SADELER 1973) není přesná, a naopak jako věrohodnou zpodobení vyzdvihuje Huberův pohled z roku 1769. Jeho závěr je však třeba odmítnout jako velmi sporný, protože v případě citovaných rytin je jejich spolehlivost přesně opačná, než jak ji vnímá W. Götz.

pozůstatky samostatně stojící ostatkové věže. Dům je dobře patrný jak na van den Bosscheho kresbě a Sadelerově panoramatu, tak i na dřevorezu z roku 1571, a to pokaždé z jiného úhlu, což dohromady dává velmi dobrou představu o jeho podobě a umístění v areálu. Kolem kaple byla vyměřena ohradní zeď na obrysu kruhu, prolomená v kardinálních osách na jižní, západní a severní straně branami. Kruhová trasa zdi však podle vedut nebyla dokonalá,⁴² ale narušená právě oním domem. V ideálním kruhovém průběhu k němu zeď přiléhala jen od jihu, odtud se dál kolem něj obtáčela a od jeho severozápadního rohu pak šikmo běžela k severní bráně (obr. 2–4). Deformování průběhu ohradní zdi bylo sotva dodatečnou úpravou, protože šikmo vedený severní úsek měl cimbuří, byl tedy se zbytkem ohradní zdi současný. Stínky nicméně chyběly v části lemující samotný dům.

Z narušení ideálního kruhového průběhu ohradní zdi lze usuzovat, že zde dům stál ještě před vytyčením této hradby. V tom případě je pak velmi pravděpodobné, že zde veduty zachytily na obytný dům upravenou ostatkovou věž, která zde stála ještě předtím, než byla kaple zcela dokončena. A jelikož van den Bosscheho kresba dále naznačuje, že ani kardinální osy domu/věže a kaple nebyly zkoordinované, je stejně tak možné, že nejen ohradní zeď, ale i samotná kaple vznikla později než dům/věž.

Pokud by toto určení domu jako reliktu ostatkové věže bylo správné, bylo by možné tuto stavbu spojit se zděnou věží vybudovanou bratrstvem před rokem 1397, tedy v době, kdy byla kaple již druhé desetiletí rozestavěna. Jelikož obě stavby stály v poněkud neorganickém vztahu, je možné vyslovit soud, že kamenná věž postavená před rokem 1397 nahrazovala předchozí věž dřevěnou, a to jak místem, tak i svou orientací, která se mírně odlišovala od orientace kaple. S tímto upřesněním původního umístění dřevěné relikviářové věže není v rozporu Tomkova rekonstrukce, která věž situuje jen asi zhruba 10 m od ohradní zdi kaple.

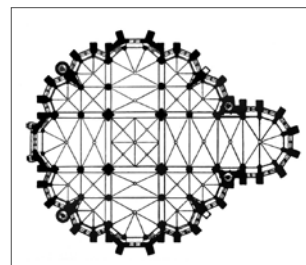
Spojme-li tyto úvahy s výše uvedenými tezemi o genezi funkce kaple, můžeme vyslovit závěrečnou hypotézu ohledně dvojice věží: dřevěná věž používaná k ukazování relikvií se pravděpodobně nacházela uprostřed dnešního Karlova náměstí, v místě jeho křížení s dnešními ulicemi Ječná a Resslova, posunuta jen asi 20 m východně od geometrického středu náměstí (obr. 7: A). Tento pomyslný střed následně zaujala kaple Božího Těla, stavěná zřejmě původně s tím, že její věž budovaná ve středu kaple funkci starší dřevěné věže převezme. Starší ostatková věž však musela být nadále před dokončením stavby kaple po delší dobu využívána, byla proto bratrstvem přeměněna na trvalou zděnou konstrukci a stala se nakonec součástí areálu kaple (obr. 7: B). Po dokončení kaple tak existovaly dvě možnosti, odkud relikvie ukazovat, přičemž se zdá, že věž kaple tím místem nakonec navzdory původnímu záměru nebyla.

Jednoznačné svědectví pro to nepřinášejí ani známé veduty, i když se všechny shodují, že v případě věže kaple šlo po formální stránce v pražském prostředí o ojedinělou konstrukci. Vyrůstala ze středu kaple a nebyla jako jiné kostelní věže zpevňována opěráky ani členěna do etáží kordonovými římsami. Osvětlena byla zřejmě jen úzkými okny patrnými na vedutě z roku 1571.⁴³ Zcela výjimečné bylo v Praze užití krakorců, vynášejících daleko před věž přečnívající okraj vysoké dlátové střechy. Jak informuje Jan Ignác DLOUHOVESKÝ (1673), byly to krakorce kamenné⁴⁴ a představovaly konstrukci, která musela původně nést ochoz. Toho názoru byli vedle Dlouhoveského i další barokní historikové, Tomáš PEŠINA z Čechorodu (1673) a Jiří CRUGERIUS (1669), ovšem s tím, že z ochozu byly podle nich ukazovány relikvie.⁴⁵ K tomuto názoru došli nepochybně proto, že v jejich době již u kaple neexistovala samostatná věž, z níž byly relikvie v předhusitské době vystavovány.

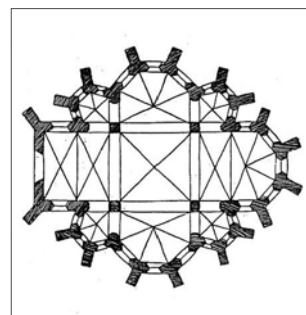
Jestliže ochoz věže nakonec navzdory zamýšlenému plánu k prezentování relikvií nesloužil, mohl být využíván k jejich ochraně. Věž byla totiž touto svou formou velmi blízká fortifikační architektuře, a protože i celý areál byl obklopen zdí s cimbuřím, komplex měl vlastně podobu opevněného kostela.

Obr. 8. Franz Leonard Herget / Karl Lutz / Johannes Oppelt, krátce před 1791: Grundris der Kay. König. HauptStadt Prag im Königreich Böhmen unter ... Leopold des II. – výřez: půdorysné zakreslení kaple Božího Těla (AMP MAP P 1 B/1).

Obr. 9. Trevír, kostel Panny Marie, půdorys (převzato ze SCHURR 2011, 114).

Obr. 10. Rekonstrukce půdorysu kaple Božího Těla na Dobytčím trhu podle Ericha Bachmanna (převzato z BACHMANN 1953, 161).

⁴² V tom se veduty liší od Hergetova plánu, který ji patrně nesprávně jako dokonalý kruh vykresluje.

⁴³ V tomto detailu je proto nesprávná nejnovější rekonstrukce publikovaná v HRDINA 2017, obr. 2 na s. 28, kde je věž prezentována s velkými okny zvonového patra.

⁴⁴ „[...] že se v Novém Městě (kdež svátosti té doby u Božího Těla složené byli) osmdesát tisíc lidu přespolního k uctění svatých kostí a ostatkův scházelo, jimiž se zdaleka z jedné pavlače kamenné (jejíž ještě podnes blízko střechy znamení jest) svátosti nábožně ukazovali [...]“ (DLOUHOVESKÝ 1673, fol. A5v).

⁴⁵ Crugerius píše, že relikvie byly ukazovány z „horní vnější chodby“ (*e superiori exteriori ambitu*; CRUGERIUS 1669, 119). Podobně Pešina popisuje, že byly vystavovány „ze zvláštního místa vyzdvíženého nad klenbou chrámu na věži, která se vypíná uprostřed“ („[...] ex editore loco, ut et ferunt, extructo supra tectum templi circa turrim, quae in medio prominet [...]“; PEŠINA 1673, 408–409).

INTERIÉR

Jelikož není znám žádný věrohodný půdorys kaple (nepočítaje sporný Hergetův plán), zůstává i po analýze vedut její vnitřní prostor velkou neznámou. Jedinou pomoc v hledání této ztracené tváře kaple nabízí popis Bohuslava Balbína otištěný v jeho proslulých *Miscellaneích* (1681). Balbín byl velmi vnímavým pozorovatelem, jeho popisy všech krás a pozoruhodností české země jsou proto nedocenitelným pramenem. Ve věcech architektury byl ovšem laikem, a tak poetický jazyk, který používal, je třeba přetlumočit do srozumitelných slov – samozřejmě ovšem s rizikem, že tento překlad nebude zcela korektní.

Pasáž týkající se kaple, která je součástí kapitoly o českých chrámech, zní v českém překladu následovně: „Vedle něho (kostela sv. Karla Velikého na Karlově – pozn. autora) je oslavována kaple Božího Těla na Dobytčím trhu na Novém Městě: Uvnitř ji podpírají nanejvyšš půvabné sloupy a vrcholy kleneb se s největší krásou a růzností hravě stáčejí jako akant; pomlčím o podzemních celách, v nichž se dříve uchovávaly staré karlístejnské relikvie o dnech, kdy byly z věže kaple každoročně ukazovány lidu. Celý tento kostel je postaven z tesaných kvádrů.“⁴⁶

Po prvním čtení se může člověku vybatvit obraz kroužené klenby, tedy takové, jakou v Čechách realizoval při přestavbě Starého královského paláce na Pražském hradě kolem roku 1500 a později v kostele sv. Barbory v Kutné Hoře Benedikt Ried. Balbínův popis by tak bylo možné pochopt jako doklad toho, že byla kaple Božího Těla někdy v 16. století opatřena krouženou klenbou, podobně jako Betlémská kaple v roce 1538 (HALAMA 2015, 7–8; KUBÍČEK 1953, 23–24 a obrazová příloha, která udává datum vzniku klenby 1548). Nicméně žádnou takovou přestavbu písemné prameny nedokládají a v rozporu s případnou přestavbou je naopak zpráva z roku 1601, kdy je kaple označována za stavbu v sešlém stavu a vyžadující opravy.⁴⁷ Z odkazů, mimo jiné „na opravu chrámu božího a zdi“, tj. obvodové ohrady kolem kaple (HEJNIC 1961, 245), byla tehdy požadovaná oprava provedena v letech 1607 a 1609 (EKERT 1878, 278), avšak týkala se jen střechy, věže a ohradní zdi (HALAMA 2013, 43). Žádné stavební práce nejsou dokumentovány ani po roce 1622, kdy byla kaple z univerzitní správy vyňata a předána jezuitskému řádu (HALAMA 2013, 40). Ještě méně pravděpodobné je zaklenutí kaple v pohusitském období. Poté, co se ukazování relikvií přesunulo z Prahy do Norimberku, ztratila kaple svůj původní smysl, což se projevilo ve zmenšeném zájmu novoměstského měšťanstva soustřeďujícího své odkazy především na farní kostely. V letech 1455–1495 bylo na kapli učiněno jen sedm testamentárních odkazů v celkové výši 54 kop gr., což byly prostředky dostačující jen na nejnужnější údržbu (JÍŠOVÁ 2003, 38–39). Pozdní zaklenutí je také málo pravděpodobné z technických důvodů. Zatímco Betlémská kaple byla jednoduchým obdélným prostorem, kde mohla být použita a vyměněna jakákoli stropní konstrukce, kaple Božího Těla byla jiným případem. Její komplikovaná konstrukce vyžadovala zaklenutí hned při stavbě, a to zejména ve střední části, kde bylo nutné vyrovnat tlaky, jež mohly působit na dolní subtilní konstrukce věže prolomené ze všech čtyř stran arkádou. Je tak nutné připustit, že klenba, které se Balbín tolik obdivoval, pocházela z doby stavby kaple kolem roku 1400.

Muselo to být neobyčejné dílo, když Balbína zaujalo více než málo obvyklý půdorys stavby, kterému kupodivu žádnou pozornost nevěnuje. O výlučnosti zaklenutí svědčí i to, že se Balbín jinak v kapitole o českých chrámech, jejíž součástí je popis kaple, o klenbách detailně rozepisuje jen zcela výjimečně (BALBÍN 1681, 131–136).⁴⁸ Jednou z těchto výjimek je kromě kaple Božího Těla chrám sv. Mikuláše v Lounech, přičemž v obou případech Balbín používá podobné výrazy. Jelikož se klenba lounského chrámu dochovala, je možné pokusit se postihnout, co na ní dokázalo Balbína tak zaujmout. Píše, že je provedena „různorodě“ (*fornicibus variis*),⁴⁹ což by naznačovalo, že každé pole bylo jiné. Vzorce jednotlivých polí lounské klenby se nicméně opakují. Zdá se tak, že tím Balbín chtěl pouze sdělit, že uvnitř každého z polí byly užity různé prvky klenební techniky, jelikož se jejich obrazec rozpadá do obtížně pojímatelného svazku zakřivených a přímých kusů

46 „Sacellum Corporis Christi in Boario Novae Civitatis foro contraria prorsus dote celebratur: columnis gratiosissimis intus suffultum, fornicum angulis summa venustate, & varietate, acanthi more, sese curvantibus, & quasi ludentibus; ut taceam subterraneas cellas, in quibus olim Sanctorum Reliquias Carlsteinenses asservare solebant Veteres, ijs diebus, quibus e Turre Sacceli quotannis Populo monstrari solebant. Tota hec Ecclesia caeso, & quadrato lapide constat.“ (BALBÍN 1681, 134; překlad Ondřej Podavka) Balbínově textu se naposled věnovaly BENEŠOVSKÁ/OPACÍK 2011, 165–166.

47 „[...] obávající se, aby ta [kaple Božího Těla – pozn. autora] k zkáze nějaké za příčinou ne opatření ji jak na krovích, tak i na zdech a jiném velmi sešlém stavení a již téměř ku pádu nakloněním nepřišla [...]“ (HEJNIC 1961, pozn. 27 na s. 245).

48 V této části věnuje Balbín pozornost více než 40 kostelům.

49 „Ecclesia [...] novam ipse condidit Civium opibus, praealtam, fornicibus variis, & Labyrinthaeis (ut sic loquar) fenestris summa arte colligatis, praetensionibus lapideis toto opere, ut vocant, Lombardico (praetensiones illas fornicum in summa arte reponebant antiqui) Laeta est altissimi Templi facies, sed cum decora quadam majestate, adeo, ut inter meliora, & augustiora Bohemiae Templae Launense censeatur.“ (BALBÍN 1681, 134–135)

žeber. Ta se vzájemně přetínají a jsou navíc doplněna klenebními hranami bez žeber.⁵⁰ Klenba se tím tak lišila od jiných realizací s krouženými obrazci, tj. od kostelů sv. Barbory v Kutné Hoře a Nanebevzetí Panny Marie v Mostě, které Balbín také zmiňuje a oceňuje, ovšem ne tak vysoce jako klenbu v kapli Božího Těla. V poměrně dlouhém popisu kutnohorského chrámu jeho klenbu jen „odbyl“ obecným výrazem „umně vyklenutá“ (*artificio fornicum*; BALBÍN 1681, 131) a výmluvnější nebyl ani u Mostu, a to patrně proto, že se v těchto klenbách – stejně jako ve Vladislavském sále v Praze – opakuje stejným způsobem pouze jeden prvek, zakřivené žebro, formující vzorec šesticípé hvězdy.

Tento exkurz po českých kostelích, zejména do Loun, kde byl Balbín ohromen tamní spleť různým směrem mířících úseků žeber, byl důležitý proto, že slova „různý“, „různorodost“ (*varius*, *varietas*) používá tento autor i u kaple Božího Těla. V jejím případě také našel obraz, k němuž tamní klenbu připodobnil, totiž k akantu, a tento obraz zesílil charakteristikou, kterou jinde nepoužil, a to když mluvil o „jakoby hravosti“ klenby (*quasi ludentibus*). Oproti Lounům však u kaple píše Balbín důrazně o vrcholcích kleneb, které se takto hravě a různorodě stáčely, což snad naznačuje, že popisované motivy se soustřeďovaly nebo byly nejpatrnější kolem svorníků. Obraz akantu přitom pravděpodobně Balbín použil pro prostorové vyjádření působení klenby, a nikoli pro její půdorysný obrazec, který zpravidla laikům obzvláště u komplikovaných

Obr. 11. Praha 1-Hradčany, Pražský hrad, katedrála sv. Víta. Přízemí severní sakristie s visutými žebry a zavěšeným svorníkem (© Správa Pražského hradu, foto J. Gloc, 2005).

struktur uniká. Pokud tedy takto důsledně sledujeme linku Balbínova popisu, lze jí rozumět v tom smyslu, že se žebra při vrcholu stáčela nikoli do stran jako u kroužených kleneb, tedy v půdorysu, ale dolů, tedy doslova jako akantové listy. Pak ovšem před námi vystává úplně jiný typ klenby, než jaké realizoval Benedikt Ried a jeho okruh. Jedná se naopak o motiv použitý Petrem Parléřem v severní sakristii svatovítské katedrály, tedy zavěšená žebra končící volně v prostoru, držící ve vzduchu se vznášející křížové kytky (obr. 11). A možná právě takovéto křížové kytky Balbína inspirovaly k asociaci se zatočeným akantem.

Na základě analýzy Balbínova popisu interiéru kaple Božího Těla z roku 1681 tak lze vyslovit domněnku, že v ní byly realizovány klenby s visutými žebry, přičemž je možné spíše mluvit o klenbách než o klenbě jediné. Výraz „různorodý“ lze vysvětlit tak, že klenba obsahovala jak žebra, která byla součástí klenební kápě, tak i žebra od kápě oddělená.

50 Ke kostelu v Lounech naposledy KALINA 2009, 193–202.

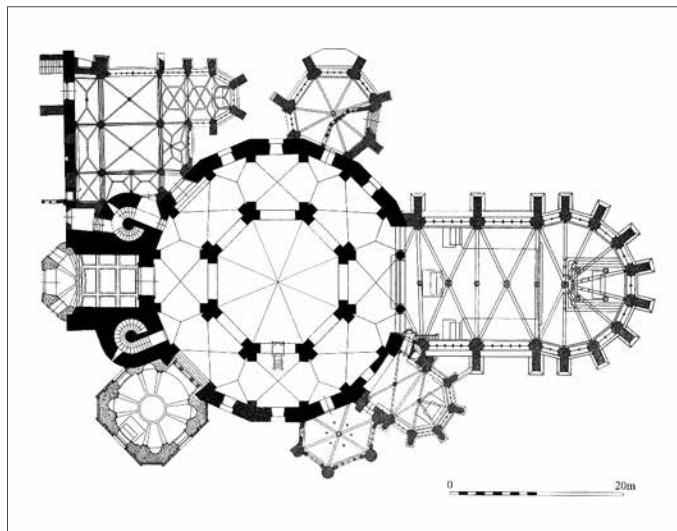
Funkce kaple

REKONSTRUKCE ZPŮSOBU UKAZOVÁNÍ RELIKVIÍ

Navzdory „překlady“ Balbínových slov zůstává interiér kaple nadále *terra incognita*. Následující úvaha o způsobu ukazování relikvií je tak založena pouze na tom, co lze rozpoznat skrze její vnější podobu, a na předpokládaném umístění relikviářové věže. Když byly relikvie den před ukazováním dopraveny do kaple, byly nejspíše uloženy v podzemním sklepení, o kterém se zmiňuje jak Balbín, tak před ním již Václav Hájek z Libočan ve své *Kronice české* z roku 1541 (HÁJEK Z LIBOČAN 1541, fol. CCCLXVIIr–CCCLXVIIv).⁵¹ Jeho umístění si lze představit někde v blízkosti sakristie při západním rameni kaple. Jiné relikvie mohly být dočasně uloženy i v depozitáři nad sakristií. Tam byly insignie v den ukazování snad přeneseny předpokládaným šnekovým schodištěm. Jak schodiště, tak depozitář mohly navazovat na tribunu vloženou do vstupního západního ramene

kaple, kde všechny císařské insignie a relikvie zřejmě při soukromém rituálu uctil král se svým nejbližším doprovodem a církevními hodnostáři. Poté mohly být spojícím krčkem připojeným k severní stěně tribuny⁵² přeneseny na samostatně stojící ostatkovou věž a ukázány shromážděným poutníkům (obr. 6).

Jestliže ukazování probíhalo takto, bylo zřejmě až výsledkem dodatečné úpravy původního záměru, podle nějž měla k vystavování relikvií sloužit věž tyčící se uprostřed samotné kaple. Pokud to tedy byla tato věž, kvůli níž byla celá kaple stavěna, pak mohla být její stavba inspirována palácovou kaplí v Cáchách (obr. 12), z jejíž západní věže, konkrétně z ložie na vrcholu západního průčelí, byly již od doby kolem roku 1322 (od roku 1349 v sedmiletém cyklu) ukazovány ostatky. Tato periodická slavnost dokázala do města ve středověku přilákat statisíce poutníků. Přesvědčit se o tom mohl i Karel IV., který musel v roce 1349 dva týdny čekat v Bonnu, než se město plné poutníků vyprázdnilo, aby se v kapli mohla konat jeho korunovace římským králem (KÜHNE 2000, 153–197).⁵³

Obr. 12. Căchy, palácová kaple Panny Marie, půdorys (převzato z FAYMONVILLE/LAURENT/PICK ET AL. 1916, tab. VI u s. 104).

střed samotné kaple. Pokud to tedy byla tato věž, kvůli níž byla celá kaple stavěna, pak mohla být její stavba inspirována palácovou kaplí v Cáchách (obr. 12), z jejíž západní věže, konkrétně z ložie na vrcholu západního průčelí, byly již od doby kolem roku 1322 (od roku 1349 v sedmiletém cyklu) ukazovány ostatky. Tato periodická slavnost dokázala do města ve středověku přilákat statisíce poutníků. Přesvědčit se o tom mohl i Karel IV., který musel v roce 1349 dva týdny čekat v Bonnu, než se město plné poutníků vyprázdnilo, aby se v kapli mohla konat jeho korunovace římským králem (KÜHNE 2000, 153–197).⁵³

PROČ BYLA KAPLE POSTAVENA AŽ ZA VÁCLAVA IV.?

Při líčení historie kaple Božího Těla na Karlově náměstí byla vždy opakovaně zdůrazňována klíčová role bratrstva, které se svolením krále Václava IV. a arcibiskupa Jana z Jenštejna vybudovalo pro vystavování vzácných relikvií kapli. Kupodivu však dosud nebyla položena zásadní otázka, proč byla vlastně kaple postavena tímto bratrstvem až za Václava IV., když zde slavnosti probíhaly již dlouhý čas za vlády jeho otce Karla IV. Vždyť i listina vydaná v roce 1354 předpokládala, že se ukazování relikvií při svátku Kopí a Hřebů Páně bude konat v kostele nebo v kapli.

Na tuto otázku lze odpovědět následovně. Žádost o udělení souhlasu k ukazování sepsaná v roce 1354 totiž s tím, že by se slavnost měla odehrávat na Dobytčím trhu, vůbec nepočítala. Místo toho předpokládala, že vystavování bude probíhat tam, kde byly tehdy císařské insignie uloženy, tedy v prostoru svatovítského chrámu (k tomu ULIČNÝ v tisku). Chybějící zprávy neumožňují sledovat proces proměny konceptu vystavování, lze však vytušit, že to byla stavba gotické

51 V roce 1410, kdy arcibiskup Zbyněk Zajíc z Hazmburka nechal spálit Viklefovy knihy, Václav IV. podle Hájka „rozkázal všechny svátosti císařské, kteréž byly při kostele pražském, také i v sklepích podzemních v kaple Těla božího, kteráž jest prostřed ryňku Nového Města pražského, pobratí a vězti je na hrad Karlštajn.“

52 Spojovací krček mohl využívat konstrukce dlouhého opěráku zpevňujícího severozápadní nároží západního ramene kaple. Sadelerova rytina z roku 1606 a dřevořez z roku 1571 navíc mohou upřesňovat, že se nejednalo jen o opěrák, ale o přístřešek přiléhající k severní straně západního ramene a napojený přímo na obytný dům, tedy koridor umožňující propojení kaple s věží.

53 Căchy jako vzor pro Karla IV. a jeho koncept vystavování relikvií zdůrazňuje Zoë OPAČÍČ (2007b, 227; 2014, 82–84).

katedrály, vyžadující v určitý moment také zboření románské baziliky, která v 60. letech 14. století „vyhnala“ slavnost mimo Pražský hrad, a to do prostoru Dobytčího trhu, kde již pro ohromný zájem poutníků, které by hrad nedokázal pojmout, také zůstala.

Avšak ve světle skutečnosti, že na novoměstském trhu v Karlově době nevyrostla žádná kaple, se zdá, že vystavování tam mělo provizorní charakter. Za náhradu tohoto provizoria nelze považovat velkou císařskou „pašijovou“ kapli, kterou měl panovník někdy v 60. letech v úmyslu zřídit v klášteře Na Slovanech a jejíž koncipování zřejmě s přesunem ukazování na Dobytčí trh souvisí.⁵⁴ Karel patrně tehdy stále počítal s budoucím prováděním obřadu při katedrále, což naznačuje kompozice mozaiky umístěné v letech 1370–1371 nad jižní vchod chrámu. Tam jsou nástroje Kristova umučení, z nichž některé byly součástí císařských insignií, zobrazeny v pásu lemujícím terasu, na níž snad měly být insignie vystavovány (ULIČNÝ v tisku). K tomu však nikdy nedošlo. Po Karlově smrti se rozhodl učinit konec tohoto provizoria prostřednictvím bratrstva jeho syn Václav, který stavbou kaple Božího Těla kodifikoval to, co se tehdy již ukázalo být neměnným stavem.

Obdobný proces ve stejnou dobu probíhal i na Karlštejně. Tam byly císařské insignie ke konci vlády Karla IV. po většinu roku uchovávány, přičemž byly císařem svěřeny do péče cisterciáků z tyrolského kláštera ve Stamsu, kteří se o ně starali od jejich držení císařem Ludvíkem Bavorcem (KÜHNE 2000, 87; GRASS 1965, 63–71, 75–78). Angažováním stamských cisterciáků chtěl Karel patrně udržovat v říši dojem, že insignie jsou v Čechách uloženy jen dočasně, jelikož se při jejich převzetí v roce 1350 zavázal, že v říši zůstanou.⁵⁵ Byl to tak až Václav IV., který krátce po smrti svého otce posílá stamské cisterciáky domů (GRASS 1965, 69–70) a přenechal péči o insignie karlštejnským kanovníkům, kteří se do té doby starali pouze o „zemský poklad“, tedy relikviářový kříž, pořízený kolem roku 1357 Karlem IV. S odůvodněním, že se tito kanovníci starají o „velkolepý poklad úctyhodných relikvií svaté říše římské i království českého“, jim pak Václav v letech 1386–1398 postupně na podporu této činnosti postoupil pět kostelů, včetně malostranského chrámu sv. Mikuláše (TEIGE 1906, č. 20, 22, 27, 29, 31; FIŠER 1996, 253–254).

VÝZNAM ARCHITEKTURY KAPLE

V roce 1953 a pak znovu ve své monografii o Novém Městě pražském, vydané roku 1973, zveřejnil Vilém Lorenc názor, že půdorys jižní části města kolem Dobytčího trhu byl po založení Karlem IV. vyměřen podle vzoru města Jeruzaléma. Argumentem pro to mu byla hlavně poloha centrální kaple Božího Těla uprostřed trhu, která mu připomínala umístění Chrámu Skály, ve středověku nazývaného Chrám Páně, na jeruzalémské akropoli. Tezi se pokusil podpořit také tím, že srovnával délky jeruzalémských ulic s novoměstskými a nacházel mezi nimi údajně velké shody (LORENC 1959, 19–20; 1973, 51–54). Krátce na to se k Lorencovi připojil i Viktor Kotrba, který doplnil, že nedaleký klášter božehrobců, stojící mezi náměstím a řekou, mohl v této koncepci představovat Chrám Božího hrobu (KOTRBA 1975, 60).

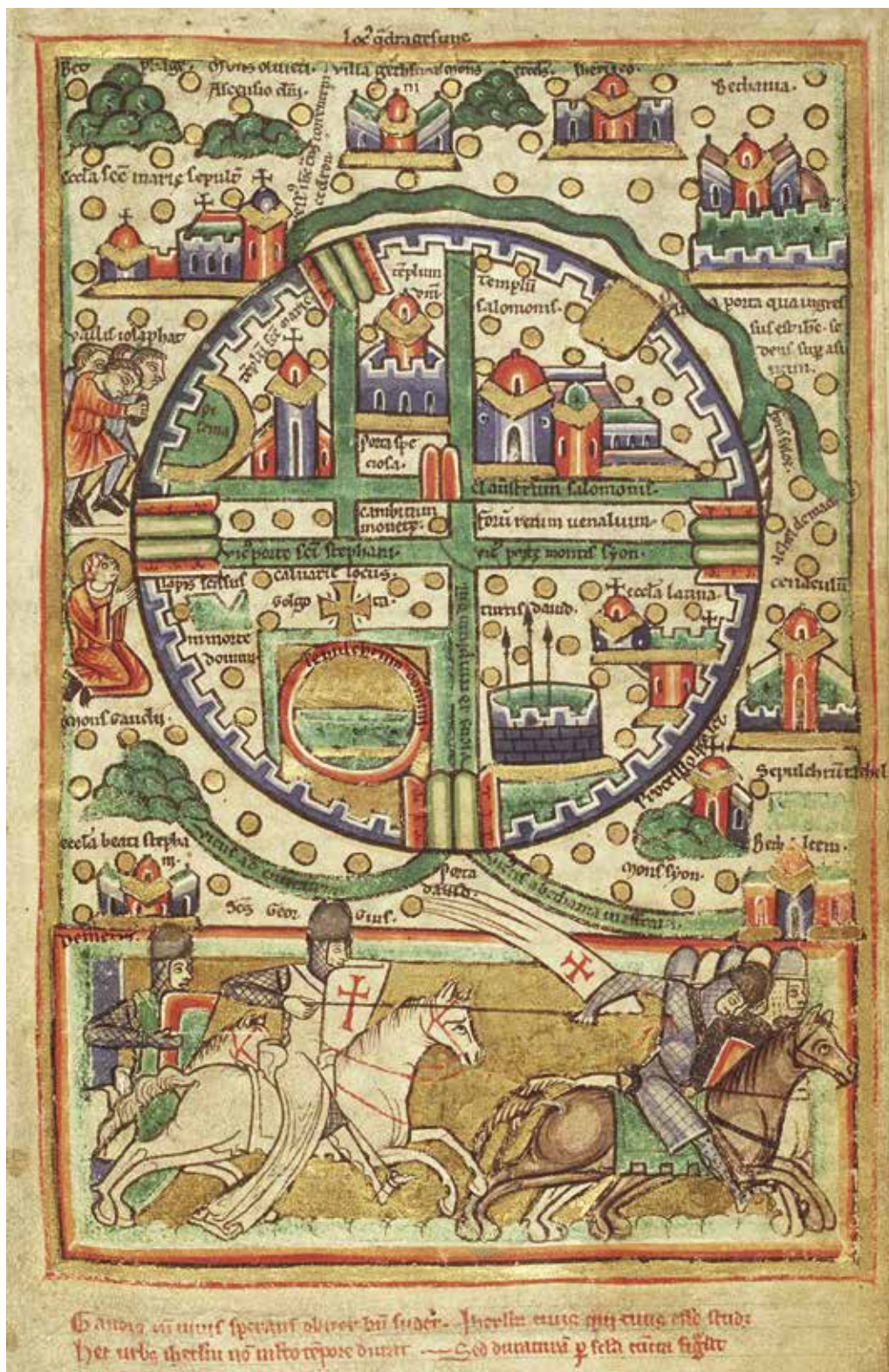
Takto badateli zkonstruovaná sakrální topografie Karlovy velkolepé fundace však naráží na značné limity. Neexistuje žádný doklad o tom, že by kaple byla plánována v centru náměstí již za doby Karla IV. Podle všeho se naopak jedná o dodatečný zásah, ke kterému došlo více než třicet let po založení města. Také tvrzení, že Karlovi zeměměřiči znali délky jeruzalémských ulic, je teze, která je jen velmi obtížně prokazatelná. Myšlenku, že by Karel IV. zakládal jižní část Nového Města pražského jako fyzický obraz města Jeruzaléma, je tedy třeba zamítnout jako neopodstatněnou.

Tyto výhrady by nicméně neměly vést k zavržení všech aspektů Lorencovy a Kotrbovy úvahy. Umístění kaple do geometrického středu náměstí a její centrální forma ukazují, že protagonisté založení kaple, ať už bratrstvo, král Václav, architekt, nebo jiné zúčastněné osoby, koncipovali stavbu s určitým významem a ten mohl s jeruzalémskou topografií skutečně souviset. Pokud tomu tak bylo, pak lze jeruzalémskou topografií v Novém Městě pražském přece jen oprávněně číst, ovšem pouze jen jako dodatečný přídavek.

54 K této kapli a jejímu dalšímu vývoji viz BENEŠOVSKÁ 1996, 118–130; OPAČÍČ 2007a, 32–60; KUBINOVÁ 2012, zde k dataci maleb s. 58–60.

55 V původní dohodě ohledně data a místa vydání insignií markrabětem Ludvíkem byl stanoven 4. duben 1350 na říšském sněmu v Norimberku. Karel však dosáhl toho, že byly českému poselstvu vydány v Mnichově již 12. března, aby mohly být symbolicky dopraveny do Prahy na Květnou neděli připadající na 21. března. Kurfiřtům však dřívější vydání insignií Karel zřejmě vysvětlil tak, že je chce sám přivést do Norimberku nebo Frankfurtu, kde měly potom také zřejmě zůstat. Na sněm v Norimberku je Karel nakonec skutečně přivezl, avšak nechal je pak tajně převézt zpět do Čech (KÜHNE 2000, 109–110; PIRCHAN 1953, 60; KROUPOVÁ/KROUPA 2003, 149–152, 402–405).

Obr. 13. Anonym, kolem 1170: Jeruzalém, idealizovaný plán města (Den Haag, Koninklijke Bibliotheek, sign. 76 F 5, fol. 1r.; dostupné na <https://en.wikipedia.org/wiki/File:Plan_of_Jerusalem,_12th_Century._ca._1200.jpg> [vid. 2020-10-30]).

Chrám Skály (obecně známý pod označením Skalní dóm), vybudovaný muslimy někdy kolem roku 691/692,⁵⁶ stojí v Jeruzalémě na Chrámové hoře na místě zbořeného židovského Chrámu. Ve 12. století, když se stal v době křížáckých válek nakrátko křesťanskou svatyní, byl křesťany nazýván Chrámem Páně – *Templum Domini* a na četných stylizovaných středověkých mapách města býval zobrazován uvnitř města obklopeného kruhovou hradbou (obr. 13).⁵⁷ To skutečně

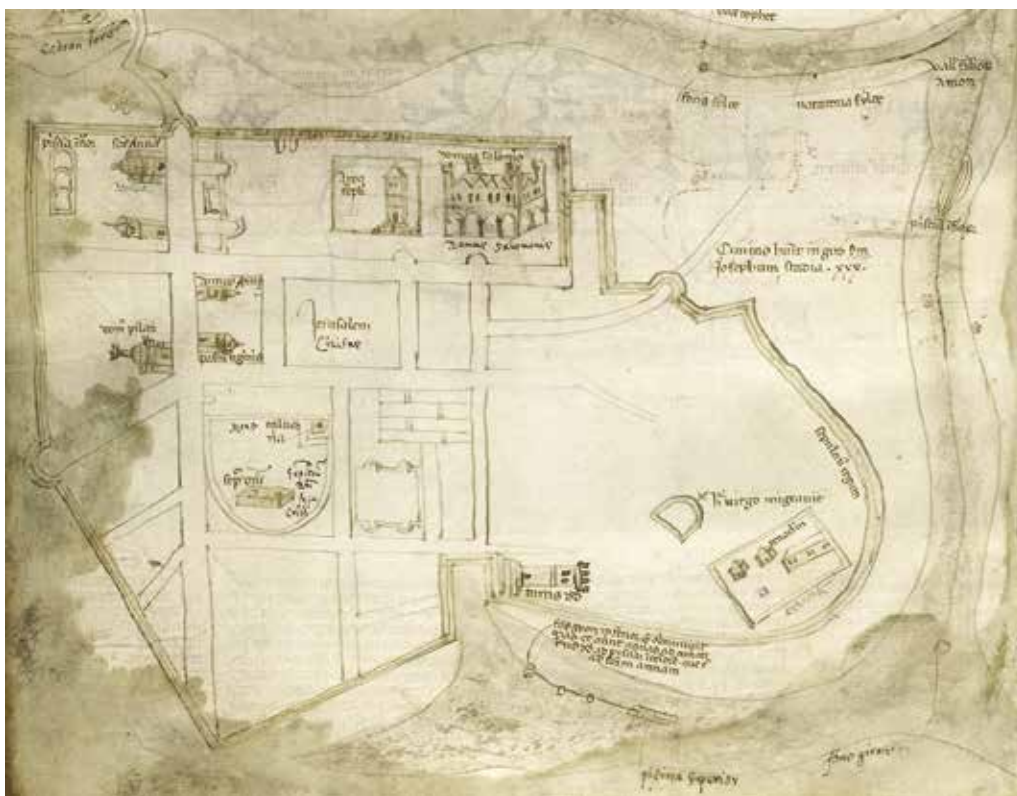
56 K historii a významu Chrámu Skály viz CRESWELL/GAUTIER-VAN BERCHEM 1979, 65–112; GRABAR 1959, 33–62; GRABAR 1996, 52–116. K historii stavby v době Jeruzalémského království viz FOLDA 1995, 249–253; PRINGLE 2007, 397–417.

57 K těmto plánům viz LEVY-RUBIN/RUBIN 1996, 353–362.

Obr. 14. Jeruzalém, Chrám Skály na Chrámové hoře. Dnešní stav, pohled od jihovýchodu (foto Go-dot13, 2013; dostupné na <[https://en.wikipedia.org/wiki/File:Jerusalem-2013\(2\)-Temple_Mount-Dome_of_the_Rock_\(SE_exposure\).jpg](https://en.wikipedia.org/wiki/File:Jerusalem-2013(2)-Temple_Mount-Dome_of_the_Rock_(SE_exposure).jpg)> [vid. 2020-10-30]).

Obr. 15. Marino Sanudo st. / Pietro Vesconte, kolem 1320: Jeruzalém, plán města v cestopisu *MAPINI Sanuti Torselli Secreta fidelium Crucis; sive de recuperatione terrae sanctae libri tres*. Chrám Skály označen nápisem *area templi* (© The British Library Board, London, Add. MS 27376, fol. 189v; dostupné na <<https://www.bl.uk/collection-items/liber-secretorum-fidelium-crucis-by-marino-sanudo>> [vid. 2020-10-30]).

připomíná kompozici areálu pražské kaple Božího Těla a nápadnou shodu lze nalézt i mezi centrálně komponovaným Chrámem Skály (obr. 14), situovaným uprostřed obdélného prostranství, který se na jiné schematické mapě Jeruzaléma dokonce proměnil ve věž. Jedná se na svou dobu o poměrně přesné vyobrazení města od janovského kartografa Pietra Vesconteho, vyhotovené v době kolem roku 1320 pro traktát Benátčana Marina Sanuda, vybízející k nové křižiácké a rozšiřovaný v četných kopiích (obr. 15).⁵⁸

58 K plánu včetně seznamu dochovaných kopií viz DEGENHART/SCHMITT 1973, 1–137; EDSON 2012, 201–217; viz též LEVY-RUBIN/RUBIN 1996, 362.

Pokud stavebníky nebo stavitele novoměstské kaple tato jeruzalémská stavba opravdu zaujala natolik, že se rozhodli ji přímo nebo zprostředkovaně reflektovat ve své novostavbě, je potom otázkou, které z mnohých, často i protichůdných obsahů, které se v té době ke Chrámu Skály vázaly, pro ně mohly být důležité. Klíčovou roli mezi těmito významy asi muselo hrát umístění do okrsku, kde dříve stával jeruzalémský Šalamounův chrám. To dokonce občas vedlo k tomu, že navzdory zásadně rozdílné podobě oproti biblickému popisu byl Chrám Skály mylně přímo s Šalamounovým chrámem ztotožňován. Vedle toho relace poutníků přinášely do Evropy informace, že je v něm uložen Tabernákl a Archa úmluvy⁵⁹ nebo je v něm možné hledat místo zjevení Jákovova žebříku.⁶⁰ Většinou byl však chrám spojován až s novozákonními událostmi: s příběhem Krista vyučujícího učedníky, diskutujícího s rabíny, vyhánějícího kupce z nádvoří aj. Díky bohaté historii místa, která se na stránkách dobových popisů Svatého města promítala do tehdy stojící stavby, byl vlastně Chrám Skály ideálním vzorem pro jakýkoli kostel: stál na místě Šalamounova chrámu, či dokonce s ním byl ztotožňován a byl údajně kulisou, v níž se odehrávaly události z Kristova života.

Asociace se Šalamounovým chrámem mohla v okruhu Václava IV. velmi silně rezonovat, jelikož jeho biblický popis byl přirozeně atraktivní pro všechny královské stavebníky. Pro pražskou kapli mohlo být podstatné také to, jakým způsobem Chrám Skály dominoval svému okolí a že jeho střední část vyrůstala nad spodní část stavby jako vysoký tambur. V půdorysu kaple se také

mohlo odrazit to, že Chrám Skály měl vstupy v kardinálních osách. Byly to velmi silné aspekty stavby, proto jsou některé zdůrazňovány v dobových popisech, například ve staročeském překladu tzv. cestopisu Johna Mandevilla, který po roce 1400 provedl Vavřinec z Březové: „Od kostela Božího hrobu sto a dvacetí kročejí vzdáli stojí kostel, jemužto dějí chrám Boží. A jest velmi krásný a okrouhlý a olovem přikrytý. A stojí se všech stran vzdálen od domův i ode zdí, že nic necloní ani nepřekážie, a můž jej se všech stran opatřiti; a jest roveň okolo něho bílým mramorem podlažena. [...] A jestiť rovně okrouhlý. A jestiť čtyřačtyřicet loket vzdéli a tolikéž všiři a osmaosmdesáti zvyši. A zevnitř jest se všech stran velikými slúpy mramorovými osazen. A uprostřed toho chrámu stojí kuor, jako by byl malý chrám, a ten slove od Židův Sancta sanctorum, svatnice

Obr. 16. Chrám Božího hrobu a Chrám Skály v Jeruzalémě na vyobrazení v modlitební knize hodin Reného d'Anjou, kolem roku 1435 (Book of Hours, Use of Paris [The Hours of René d'Anjou]), © The British Library Board, London, sign. Egerton 1070, fol. 5, dostupné na <www.bl.uk/illimages/BLStudio/big/Eg1070/005.jpg> [vid. 2020-10-30]).

59 Tabernákl s Áronovou holí, desky Desatera, mana a Archa úmluvy byly v chrámu uchovávány podle anonymního popisu známého pod prvním začínajícím slovem *Qualiter* z doby kolem roku 1103 (WILKINSON/HILL/Ryan 1988, 90–91), podobně to sděluje i *Ottoboniánský průvodce* ze stejné doby (WILKINSON/HILL/Ryan 1988, 92) a anonymní popis z doby kolem roku 1160 zvaný *Sedmý průvodce* (WILKINSON/HILL/Ryan 1988, 233–234). Pouze Tabernákl pak zmiňuje fragment C3 (WILKINSON/HILL/Ryan 1988, 181–182).

60 Například poutník a autor cestopisu po Svaté zemi Sæwulf v popisu z let 1102–1103 rovněž hovoří o tom, že skála, kolem níž se rozkládá Chrám Páně, stála uprostřed Šalamounova chrámu (WILKINSON/HILL/Ryan 1988, 104). Byl zde uctíván i kámen, na nějž Jákob uložil svou hlavu ke spánku, když prchal před hněvem bratra Ezaua a měl vidění o žebříku do nebe se sestupujícími a stoupajícími anděly. Mnozí s touto lokalizací však nesouhlasili.

svatých; a do toho nižádný nevcházé leč biskup jich, kterýžto tu slúží podlé jich obyčeje. A vókol toho kóru jest mnoho stolic, v nichžto každý stojí vedlé řádu svého patřiec, co biskup vede z svého úřadu; a toho sem já vzal plné podobenství. Dveře u toho chrámu jsú čtvery, a všechny jsú cypřesové, velmi draze a misterně vytesané a vyřezané.“ (ŠIMEK 1963, 69, 71–72)

K dispozici v císařském a královském sídle Praze ovšem mohlo být i detailnější vyobrazení, jaké se například dochovalo v modlitební knize hodiněk lotrinského vévody a neapolského krále Reného d'Anjou, vyhotovených kolem roku 1435 vlámským malířem snad z okruhu Jana van Eycka (The British Library, sign. Egerton 1070, fol. 5; KRÜGER 2000, 173; obr. 16). Existenci podobného pohledu v Praze v době stavby kaple naznačuje vyobrazení Šalamounova chrámu v Bibli Václava IV., vytvořené kolem roku 1390 (ÖNB 2760, Cod. 2760 II, fol. 117v; BENEŠOVSKÁ/OPAČÍČ 2011, 168, obr. 8; obr. 17).⁶¹ Na něm je chrám představen jako dvouetážová centrála na pravouhlém půdorysu a připomínající věž, jejíž dolní podlaží zpevňují na koso postavené opěráky, završené opěrným systémem na způsob katedrál. K Šalamounovu chrámu, jak ho známe z biblického popisu (1 Kr 6; 2 Pa 3–4), mělo toto vyobrazení daleko, ale mohlo být odvozeno právě z nějakého schematizujícího pohledu použitého i v hodinách Reného d'Anjou, kde se chrám rovněž proměnil v dvouetážovou věž.

Vizuální podoba základních architektonických rysů kaple Božího Těla a Chrámu Skály a jejich umístění ve středu rozlehlých areálů tedy naznačuje, že tento vztah – i když v konceptu Nového Města dodatečný – nebyl náhodný. Podnět k asociaci se slavnou jeruzalémskou dominantou mohl přijít od dvora krále Václava IV., stejně tak však i z jiného místa. Roli zprostředkovatele popisů a vizuálních podkladů zde mohl sehrát klášter božehrobců na Zderazi, kde byla sepsána zakládací listina kaple (ke klášteru ULICHNÝ 2014, 18–41). Božehrobcí jako bývalí ochránci Božího hrobu v Jeruzalémě měli v tomto ohledu ke svatým místům v Palestině ze všech pražských duchovních institucí lucemburské doby nejbližší. Jejich liturgie byla v Praze dokonce prováděna tak, jako by se stále odehrávala v Jeruzalémě, kde byla ustavena a sepsána (ULICHNÝ 2014, 38–41). V mikrosvětě Nového Města pražského tak mohl být jak jeho obyvatel, tak poutník pohybující se mezi kaplí Božího Těla a klášterem božehrobců snadno vtažen do představy, že se nachází ve Svatém městě. Jestliže nově vztyčená centrální kaple Božího Těla mohla odkazovat na Šalamounův chrám, polohově níže v Jeruzalémě stojící Chrám Božího hrobu měl v Praze přirozený odraz v klášteře božehrobců rozkládajícím se bezprostředně západně od Karlova náměstí (obr. 7: A).

Význam vkládaný v průběhu staletí do středověkých staveb může být mnohavrstevnatý a to je, zdá se, i případ kaple Božího Těla. Pokud je popsána asociace s Chrámem Skály správná, pak byla kaple zároveň nositelem ještě dalších symbolických vztahů, které souvisely s jejím

Obr. 17. Jeruzalém, Šalamounův chrám (detail) na iluminaci Bible Václava IV. (vpravo), Praha, konec 14. století, malba na pergamentu (ÖNB 2760, vol. 2, fol. 117v).

61 Na ilustraci v souvislosti s kaplí upozornily BENEŠOVSKÁ/OPAČÍČ 2011, 168–169.

Obr. 18. Anonym, 1627: Eigentliche abbildung wie Kays: Mayt FERDINANDUS SECUNDUS den 21 IUNII, 1617 zum Böhmischen könig gekront worden zu Praag. Sanktuář v kanovnickém chóru katedrály sv. Víta z doby kolem 1365 na vyobrazení korunovace císaře Ferdinanda II. českým králem v roce 1617, detail. Mědiryt, tisková plocha 270 x 315 mm, vydáno ve Frankfurtu nad Mohanem (© Muzeum hl. města Prahy, Sbirka grafik, sign. H 1179).

zasvěcením Božímu Tělu a Krvi, v době založení kaple velmi populárnímu kultu. To se mohlo odrazit v jejím tvarosloví připomínajícím dobové monstrance, sanktuáře a relikviáře (BENEŠOVSKÁ/OPACÍČ 2011, 168). Jeden z takovýchto sanktuářů stál v kanovnickém chóru katedrály sv. Víta a byl zhotovený pravděpodobně v době vysvěcení chóru v roce 1365 podle návrhu Petra Parléře. Byl korunován fialou tyčící se nad dvěma rovinami miniaturních věžiček se štítky směřujícími do osmi stran (ULIČNÝ 2011, 56–61; 2015, 201–204; obr. 18). Toto dílo patřilo mezi první věžovité sanktuáře realizované ve střední Evropě, a mohlo mít tak velký vliv i na podobu interiérů dalších pražských kostelů, jejichž středověké vybavení však dnes zůstává neznámé. Stejně tak mohlo inspirovat i formu kaple Božího Těla.⁶²

O procesu, který se odehrával při vzniku původního návrhu kaple, nevíme nic, a tak nemůžeme říci, zda jako první vznikla idea připodobnit kapli k jeruzalémskému chrámu, případně svatostánku, či tato idea byla dodatečně aplikována na skicu, kterou stavebníkům prezentoval stavitel. Její autor, jak již bylo výše řečeno, pravděpodobně využil znalosti kostela Panny Marie v Trevíru (BACHMANN 1953, 161–168), jejíž koncept byl pro pražskou kapli o něco zjednodušen, když místo dvojice kaplí byla mezi ramena stavby vložena vždy jen kaple jedna. Na trevírský vzor nicméně jednoznačně ukazuje charakteristický detail polygonálního zakončení ramen chrámu, včetně těch vstupních.

Závěr

Hodnocení kvality stavby s odstupem několika staletí po jejím zboření, jen na základě dobové dokumentace, je pochopitelně spojeno s velkým rizikem, že se mine se správnou interpretací. Tím více to platí u stavby, jako je kaple Božího Těla na Karlově náměstí, jejíž neobvyklá architektura a urbanistická situace mohla být přímo při svém vzniku ovlivněna velkým množstvím idejí a vzorů. O čem nelze pochybovat, je to, že to byla stavba zamýšlená jako stálé místo k vystavování pašijových relikvií. Nicméně se zdá, že v průběhu stavby se právě od tohoto záměru upustilo

⁶² V tomto ohledu je proto příznačné, že každoročně stavěná dřevěná konstrukce, z níž byly císařské insignie ukazovány od roku 1424 v Norimberku, se v pramenech přímo nazývala tabernákl (*tabernaculum*, *Tabernacul*). Mluví o tom např. listina bamberského biskupa Fridricha, 13. dubna 1424: „[...] tabernaculo pro ostensione huiusmodi erigendo [...]“ (MURR 1784, 95); listina císaře Zikmunda, 9. června 1424: „[...] thabernaculum singulis annis possint erigere [...]“ (MURR 1784, 102); bula papeže Martina V., 31. prosince 1424: „[...] loco tabernaculum erigere, in quo reliquie et insignia ipsa populo ostendatur [...]“ (MURR 1784, 107). V německy psaných pramenech byla věž též nazývána *Tabernacul*, např. v ukazovacím řádu z roku 1458: „[...] auf dem Altar in dem Tabernacul [...]“ (MURR 1784, 118). K vystavování v Norimberku podrobněji viz SCHNELBÖGL 1962, 78–159; KÜHNE 2000, 133–152.

a místo centrální věže kaple se pro ukazování používala starší ostatková věž, kterou bratrstvo budující kapli přeměnilo na kamennou. Při navrhování výrazu kaple zřejmě hrálo iniciační roli přání navázat na topografii a architekturu jeruzalémských svatých chrámů, přičemž formálně kaple vycházela z kostela Panny Marie v Trevíru. Je možné, že stavbu založil a prvních několik let vedl jinak blíže neznámý mistr Markvart. Soudě podle interpretace Balbínových slov o podobě interiéru, který není žádným věrohodným plánem nebo zobrazením zachycen, byla klenba kaple vybavena zavěšenými žebry, což ji uvádí do souvislosti s vrcholnou stavbou lucemburské gotiky, svatovítskou katedrálou, v níž také stál věžovitý sanktuář, který mohl formu kaple rovněž inspirovat.

PRAMENY

- AMP MAP P 1 B/1 — Franz Leonard Herget / Karl Lutz / Johannes Oppelt, krátce před 1791: Grundris der Kay. König. Hauptstadt Prag im Königreich Böhmen unter ... Leopold des II. Rukopis na papíru podlepeném plátnem, 2780 × 2290, měřítko 1:1728. Archiv hlavního města Prahy, Sběrka map a plánů, sign. MAP P 1 B/1.
- AMP Sběrka rukopisů 7984 — Archiv hlavního města Prahy, Sběrka rukopisů, Kopiař privilegií a listin kláštera slovanských benediktinů v Praze Na Slovanech (Registrum Slavorum), 1347–1435, sign. 7984.
- GAU Kunstsammlung 355 — Philip van den Bossche, kolem 1605: Nové Město pražské. Lavírovaná kresba tužkou a perem na papíře, 324 × 232 mm. Kunstsammlung der Georg-August-Universität, Göttingen, inv. č. 355.
- NA AZK 1752 — Národní archiv, Praha, fond Archivy českých klášterů zrušených za Josefa II., Zderaz, 1. prosince 1377, závět Jana z Vratislavi, notáře zderazského kláštera, inv. č. 1752. Dostupné na <<https://www.monasterium.net/mom/CZ-NA/AZK/1752/charter?q=1752>> [vid. 2020-08-31].
- NA JS CLXVIII/17 — Národní archiv, Praha, fond Jesuitica, Výměna místa pro stavbu Novoměstské koleje roku 1630, sign. CLXVIII/17, kart. 135.
- NA SM J 20–17/19 — Národní archiv, Praha, fond Stará manipulace, plány kostela a koleje sv. Ignáce, nákrepy vnitřního zařízení a výzdoby kostela, plány jiných budov, sign. SM J 20–17/19, inv. č. 1521, kart. 1001, plány č. I–7.
- ÖNB 2760 — Österreichische Nationalbibliothek, Wien, Bible Václava IV., Cod. 2760, II.

LITERATURA

- sine 1834 — sine: Monumenta historica universitatis Carolo-Ferdinandae Pragensis II/1 : Codex diplomaticus almae Carolo-Ferdinandae Pragensis originem, incrementa, privilegia, jura, beneficia, aliaque fata, tum prospera, tum adversa illustrans. Pragae 1834.
- BACHMANN 1953 — Erich BACHMANN: Ein verschollener gotischer Zentralbau in Prag. In: Stifter-Jahrbuch 3. H. Preidel (ed.), München 1953, 156–168.
- BACHMANN 1956 — Erich BACHMANN: Hallenkirchen und Zentralbauten : Ein- und Vierstützenräume in der karolinischen Baukunst. Zeitschrift für Ostforschung : Länder und Völker im östlichen Mitteleuropa 5, 1956, 83–96.
- BALBÍN 1681 — Bohuslav BALBÍN: Miscellanea historica Regni Bohemiae: quibus natura Bohemiae telluris ... Liber III topographicus. Pragae 1681.
- BAUCH 2015 — Martin BAUCH: Divina favente clemencia : Auserwählung, Frömmigkeit und Heilsvermittlung in der Herrschaftspraxis Kaiser Karls IV. (= Forschungen zur Kaiser- und Papstgeschichte des Mittelalters : Beihefte zu J. F. Böhmer, Regesta Imperii, Bd. 36), Köln–Weimar–Wien 2015.
- BECKOVSKÝ 1700 — Jan František BECKOVSKÝ: Poselkyně Starých Příběhův Českých, Aneb Kronyka Česká. Praha 1700.
- BENEŠOVSKÁ 1996 — Klára BENEŠOVSKÁ: Benediktinský klášter Na Slovanech s kostelem Panny Marie a slovanských patronů : Pokus o revizi názorů na stavební vývoj ve 14. století – Das Benediktinerkloster Na Slovanech (Emauskloster) mit der Kirche Mariä und der slawischen Patrone : Versuch einer Revision der Meinungen über die bauliche Entwicklung im 14. Jahrhundert. Umění 44, 1996/2, 118–130.
- BENEŠOVSKÁ/OPAČÍČ 2011 — Klára BENEŠOVSKÁ / Zoë OPAČÍČ: Wenceslas IV and the Chapel of Corpus Christi in the New Town of Prague. In: Architecture, Liturgy and Identity : Liber Amicorum Paul Crossley. Z. Opačič / A. Timmermann (eds), Turnhout 2011, 157–175.
- BENEŠOVSKÁ/KUBÍNOVÁ 2007 — Klára BENEŠOVSKÁ / Kateřina KUBÍNOVÁ (eds): Emauz : Benediktinský klášter Na Slovanech v srdci Prahy : Soubor statí věnovaných znovutevření chrámu Panny Marie a sv. Jeronýma benediktinského kláštera Na Slovanech, Opatství Emauz 21. 4. 2003. Praha 2007.

- BOHATCOVÁ 1998 — Mirjam BOHATCOVÁ: „Hrůzyplný a děsivý úkaz“ na jednolistu Jiřího Nigrina z roku 1571 – „Eine schreckensreiche und entsetzliche Erscheinung“ auf einem Einblattdruck von Jiří Nigrinus von 1571. In: *Nové Město pražské ve 14.–20. století*. (= Documenta Pragensia, sv. 17), V. Ledvinka / J. Pešek (eds), Praha 1998, 145–152.
- BOSSCHE/WECHTER/SADELER 1973 — Filip van den BOSSCHE / Johann WECHTER / Egidius SADELER: Velký prospekt Prahy z roku 1606. 2 listy. Praha 1973.
- CRESWELL/GAUTIER-VAN BERCHEM 1979 — Keppel Archibald Cameron CRESWELL / Marguerite GAUTIER-VAN BERCHEM: *Early Muslim Architecture I/1 : Umayyads A. D. 622–750*. New York 1979.
- CRUGERIUS 1669 — Georgius CRUGERIUS: *Sacri pulveres mensis Majus*. Litomisslum 1669.
- DEGENHART/SCHMITT 1973 — Bernhard DEGENHART / Annegrit SCHMITT: Marino Sanudo und Paolino Veneto : Zwei Literaten des 14. Jahrhunderts in ihrer Wirkung auf Buchillustrierung und Kartographie in Venedig, Avignon und Neapel. *Römisches Jahrbuch für Kunstgeschichte* 14, 1973, 1–137.
- DLOUHOVSKÝ 1673 — Jan Ignacius DLOUHOVSKÝ: Podivín s Přibyslavou [...] to jest, Všeck kostí, těl svatých a reliquií vyznamenání a vypsání, nimiž slávu svou a podivení daleko, vsudy, i v cizích krajinách rozlašuje a rozšiřuje svatý hlavní kostel Pražský. Praha 1673.
- EDSON 2012 — Evelyn EDSON: Jerusalem under Siege : Marino Sanudo's Map of the Water Supply, 1320. In: *Imagining Jerusalem in the Medieval West*. L. Donkin / H. Vorholt (eds), Oxford–New York 2012, 201–217.
- EKERT 1878 — František EKERT: Zrušené a zaniklé chrámy v Praze 8 : Kostel Božího Těla na Novoměstském velkém tržišti. *Blahověst* 28, 1878, 275–282.
- FAYMONVILLE/LAURENT/PICK ET AL. 1916 — Karl Faymonville / Joseph LAURENT / Richard PICK ET AL.: *Die Kunstdenkmäler der Rheinprovinz 10 : Die Kunstdenkmäler der Stadt Aachen I : Das Münster zu Aachen*. Düsseldorf 1916.
- FÍŠER 1996 — František FÍŠER: Karlštejn : Vzájemné vztahy tří karlštejnských kaplí. *Kostelní Vydří* 1996.
- FOLDA 1995 — Jaroslav FOLDA: *The Art of the Crusaders in the Holy Land, 1098–1187*. Cambridge 1995.
- FRB IV/4 — Josef EMLER (ed.): *Kronika Beneše z Weitmile – Cronicon Benessii de Weitmil*. (= *Fontes Rerum Bohemicarum IV*). Praha 1884, 457–548.
- FRB VII — Josef EMLER (ed.): *Drobnější kroniky a zprávy k dějinám českým, napsané hlavně v první polovině XV. století: Kronika sedlecká 1399–1412 – Chronicon Sedlicense*. (= *Fontes Rerum Bohemicarum VII*). Praha s. d., 9–10.
- FUČÍKOVÁ 1983 — Eliška FUČÍKOVÁ: Veduta v rudolfínském krajinářství – Die Vedute in Rudolfinischer Landschaftsmalerei. *Umění* 31, 1983/5, 391–399.
- GOTTFRIED 1997 — Libor GOTTFRIED: Výběr archivních pramenů k historii hradu Karlštejna a jeho umělecké výzdobě. In: *Magister Theodoricus : Dvorní malíř císaře Karla IV. : Umělecká výzdoba posvátných prostor hradu Karlštejna*. J. Fajt (ed.), Praha 1997, 29–49.
- GÖTZ 1968 — Wolfgang GÖTZ: *Zentralbau und Zentralbautendenz in der gotischen Architektur*. Berlin 1968.
- GRABAR 1959 — Oleg GRABAR: The Umayyad Dome of the Rock in Jerusalem. *Ars Orientalis* 3, 1959, 33–62.
- GRABAR 1996 — Oleg GRABAR: *The Shape of the Holy. Early Islamic Jerusalem*. Princeton, New Jersey 1996.
- GRASS 1965 — Nikolaus GRASS: *Reichskleinodien : Studien aus rechtshistorischer Sicht*. (= *Österreichische Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-Historische Klasse. Sitzungsberichte, Bd. 248, Abh. 4*). Wien u. a. 1965.
- HÁJEK Z LIBOČAN 1541 — Václav HÁJEK Z LIBOČAN: *Kronyka Česká*. Praha 1541.
- HALAMA 2013 — Ota HALAMA: Osudy kaple Božího Těla po roce 1437 – Das Schicksal der Fronleichnamskapelle nach 1437. *Staletá Praha* 29, 2013/2, 39–49.
- HALAMA 2015 — Ota Halama: Nejstarší pražské památky Husova kultu (1415–1620). In: *Jan Hus v památkách Prahy*. J. Hájek / J. Baláček (eds), Praha 2015, 6–15.
- HAMMERSCHMID 1723 — Joannes Florianus HAMMERSCHMID: *Prodromus Glorae Pragenae, Continens Urbium Pragenarum Fundationes [...]*. Pragae 1723.
- HEJNIC 1961 — Josef HEJNIC: Dvě nápisové památky z doby husitské : I. O založení zámku v Kolíně n. L. : II. O kompaktních deskách – Über die Kompaktatentafeln. *Sborník Národního muzea v Praze, řada A, Historie* 15, 1961/4–5, 235–256.
- HEMLING/HORČÍČKA 1904 — Leander HELMLING / Adalbert HORČÍČKA (eds): *Die Urkunden des königlichen Stiftes Emaus in Prag I : Das vollständige Registrum Slavorum*. Prag 1904.
- HLEDÍKOVÁ 2010 — Zdeňka HLEDÍKOVÁ: Fundace českých králů ve 14. století. In: Z. Hledíková, *Svět české středověké církve*, Praha 2010, 106–162.
- HÖFLER 1865 — Konstantin HÖFLER: *Geschichtschreiber der husitischen Bewegung in Böhmen II*. (= *Fontes rerum Austriacarum : Oesterreichische Geschichts-Quellen I. : Scriptores, Bd. 6*). Wien 1865.
- HOFMAN 1944 — Jan HOFMAN (ed.): *Obraz barokní Prahy : Plán Josepha Daniela Hubera 1769*. Praha 1944.
- HORČÍČKA 1899 — Adalbert HORČÍČKA: Eine Handschrift des Klosters Ostrov aus dem Jahre 1403. *Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Deutschen in Böhmen* 37, 1899, 308–324.
- HRDINA 2013 — Jan HRDINA: Kaple Božího Těla na Novém Městě pražském v době předhusitské – dvě drobné sondy – The Chapel of Corpus Christi in Prague's New Town in the Pre-Hussite Period – Two Small Studies. *Staletá Praha* 29, 2013/2, 21–38.

- HRDINA 2017 — Jan HRDINA: Relikvie, odpustky, poutní odznaky : Čtyři kapitoly z náboženského života lucemburské Prahy – Reliquien – Ablässe – Pilgerzeichen : Vier Untersuchungen zum religiösen Leben im luxemburgischen Prag. Praha 2017.
- CHARVÁTOVÁ 2002 — Kateřina CHARVÁTOVÁ: Dějiny cisterciáckého řádu v Čechách 1142–1420 II : Kláštery založené ve 13. a 14. století. Praha 2002.
- ILSINK 2006 — Matthijs ILSINK: The Drawings of Philips van den Bossche. Master Drawings 44, 2006/3, 333–353.
- JÍŠOVÁ 2003 — Kateřina JÍŠOVÁ: Religiozita novoměstského měšťanstva ve druhé polovině 15. století. Rigorózní práce, Praha 2003. Uloženo: Ústav českých dějin Filozofické fakulty UK.
- KALINA 2009 — Pavel KALINA: Benedikt Ried a počátky záalpské renesance. Praha 2009.
- KOTRBA 1975 — Viktor KOTRBA: Nové Město pražské – „Karlstadt“ – v univerzální koncepci císaře Karla IV. – Die Prager Neustadt – „Karlstadt“ – in der universalen Auffassung Kaiser Karls IV. In: Z tradic slovanské kultury v Čechách : Sázava a Emauz v dějinách české kultury. J. Petr / S. Šabouk (eds), Praha 1975, 53–66.
- KROFTA 1902 — Kamil KROFTA: Nové zprávy o někdejších kostele Božího Těla. Method 28, 1902, 108–109.
- KROUPA/ŽIŽKA 1990 — Pavel KROUPA / Jan ŽIŽKA: Cisterciácký klášter v Klášterní Skalici u Kouřimí – Das Zisterzienserkloster in Klášterní Skalice bei Kouřim. Umění 38, 1990/4, 312–323.
- KROUPOVÁ/KROUPA 2003 — Jaroslava KROUPOVÁ / Pavel KROUPA: On the Question of Depositing the Sacramentalia of the Holy Roman Empire in Bohemia – K otázce uložení svátostin Svaté říše římské v Čechách. In: Court chapels of the high and late middle ages and their artistic decoration : [proceedings from the international symposium, Convent of St. Agnes of Bohemia = Dvorské kaple vrcholného a pozdního středověku a jejich umělecká výzdoba : sborník příspěvků z mezinárodního sympozia, Klášter sv. Anežky České 23.–25. 9. 1998]. J. Fajt (ed.), Prague 2003, 142–155, 399–409.
- KRÜGER 2000 — Jürgen KRÜGER: Die Grabeskirche zu Jerusalem. Geschichte – Gestalt – Bedeutung. Regensburg 2000.
- KUBIČEK 1953 — Alois KUBIČEK: Betlemská kaple. Praha 1953.
- KUBÍNOVÁ 2006 — Kateřina KUBÍNOVÁ: Imitatio Romae – Karel IV. a Řím – Charles IV and Rome. Praha 2006.
- KUBÍNOVÁ 2007 — Kateřina KUBÍNOVÁ: Emauzský cyklus – monumentální Zrcadlo lidského spasení – The Emmaus Cycle – A Monumental Speculum humanae salvationis. In: BENEŠOVSKÁ/KUBÍNOVÁ 2007, 309–329.
- KUBÍNOVÁ 2012 — Kateřina KUBÍNOVÁ: Emauzský cyklus : Ikonografie středověkých nástěnných maleb v ambitu kláštera Na Slovanech – The Emmaus Cycle. Praha 2012.
- KÜHNE 2000 — Hartmut KÜHNE: Ostensio reliquiarum : Untersuchungen über Entstehung, Ausbreitung, Gestalt und Funktion der Heiltumsweisungen im römisch-deutschen Regnum. Berlin–New York 2000.
- KUTHAN 1982 — Jiří KUTHAN: Die mittelalterliche Baukunst der Zisterzienser in Böhmen und in Mähren. München 1982.
- KUTHAN 1983 — Jiří KUTHAN: Počátky a rozmach gotické architektury v Čechách : K problematice cisterciácké stavební tvorby. Praha 1983.
- LEVY-RUBIN/RUBIN 1996 — Milka LEVY-RUBIN / Rehav RUBIN: The Image of the Holy City in Maps and Mapping. In: City of the Great King : Jerusalem from David to the Present. N. Rosovsky (ed.), Cambridge, Massachusetts–London 1996, 352–379.
- LÍBAL 1942 — Dobroslav LÍBAL: Průzkum středověkých zbytků skalického kláštera. Zprávy památkové péče 6, 1942/5–6, 46–50.
- LÍBAL 1978 — Dobroslav LÍBAL: Klášterní Skalice : Ruinen der Konventkirche und des Zisterzienserklosters. In: Die Parler und der schöne Stil 1350–1400 : Europäische Kunst unter den Luxemburgern : Ein Handbuch zur Ausstellung des Schnütgen-Museums in der Kunsthalle Köln, Bd. 2. A. Legner (ed.), Köln 1978, 626–627.
- LÍBAL 1994 — Dobroslav LÍBAL: Klášterní Skalice. In: Řád cisterciáků v českých zemích ve středověku. D. Houšková (ed.), Praha 1994, 92–96.
- LORENC 1959 — Vilém LORENC: Nové Město pražské. In: Ochrana památek : Sborník Klubu Za starou Prahu na rok 1959. A. Kubiček (ed.), Praha 1959, 9–34.
- LORENC 1973 — Vilém LORENC: Nové Město pražské. Praha 1973.
- MENCL 1948 — Václav MENCL: Česká architektura doby lucemburské. Praha 1948.
- MUCHKA/PURŠ/DOBALOVÁ/HAUSENBLASOVÁ 2014 — Ivan Prokop MUCHKA / Ivo PURŠ / Sylva DOBALOVÁ / Jaroslava HAUSENBLASOVÁ: Hvězda : Arcivévoda Ferdinand Tyrolský a jeho letohrádek v evropském kontextu – The Star : Archduke Ferdinand II of Austria and his summer palace in Prague. Praha 2014.
- MURR 1784 — Christoff Gottlieb von MURR (ed.): Diplomatarium Lipsano-Klinodiographicum S. Imp. Rom. Germ. ab A. 1246 usque ad A. 1764. Journal zur Kunstgeschichte und zur allgemeinen Litteratur XII, 1784, 35–216.
- MVB II — Joannes Fridericus NOVÁK (ed.): Acta Innocentii VI., pontificis romani : 1352–1362. Monumenta Vaticana res gestas bohemicas illustrantia II. Pragae 1907.
- MVB V/1 — Kamil KROFTA (ed.): Acta Urbani VI. et Bonifatii IX., pontificum romanorum : Pars I. 1378–1396. Monumenta Vaticana res gestas bohemicas illustrantia V/1. Pragae 1903.
- NEUWIRTH 1893 — Josef NEUWIRTH: Geschichte der bildenden Kunst in Böhmen vom Tode Wenzels III. bis zu den Husitenkriegen I. : Allgemeine Verhältnisse, Baubetrieb und Baudenkmale. Prag 1893.

- OPAČÍČ 2007a — Zoë OPAČÍČ: Emauzský klášter a Nové Město pražské: slovanská tradice, císařská ideologie a veřejný rituál v Praze 14. století – The Marriage of Slavonic Tradition and Imperial Ideology in Fourteenth-Century Prague. In: BENEŠOVSKÁ/KUBINOVÁ 2007, 32–60.
- OPAČÍČ 2007b — Zoë OPAČÍČ: Karolus Magnus and Karolus Quartus : Imperial Role Models in Ingelheim, Aachen and Prague. In: Mainz and the Middle Rhine Valley : Medieval Art, Architecture and Archaeology. (= The British Archaeological Association, Conference Transaction 30), U. Engel / A. Gajewski (eds), Leeds 2007, 221–246.
- OPAČÍČ 2014 — Zoë OPAČÍČ: Vienna's Heiligtumstuhel : The Sacred Topography of Stephansplatz and its Context. Wiener Jahrbuch für Kunstgeschichte 62, 2014, 81–108.
- OTAVSKÝ 2007 — Karel OTAVSKÝ: Kult nástrojů Kristova umučení za Karla IV. a karlštejnská látka s anděly – The Cult of the Arma Christi under Charles IV and a Silk Fabric with Angels from Karlštejn. In: BENEŠOVSKÁ/KUBINOVÁ 2007, 61–76.
- PEŠINA 1673 — Thomas Joannes PEŠINA de Čechorod: Phosphorus septicornis, stella alias matutina : Hoc est: Sanctae metropolitanae divi Viti ecclesiae Pragensis majestas et gloria [...]. Pragae 1673.
- PIRCHAN 1953 — Gustav PIRCHAN: Karlstein. In: Prager Festgabe für Theodor Mayer. (= Forschungen zur Geschichte und Landeskunde der Sudetenländer, Bd. 1), R. Schreiber (ed.), Freilassing–Salzburg 1953, 56–90.
- PODLAHA/ŠITTLER 1903 — Antonín PODLAHA / Eduard ŠITTLER: Chrámový poklad u sv. Víta : Jeho dějiny a popis. Praha 1903.
- PODLISKA 2013 — Jaroslav PODLISKA: Příspěvek archeologie k poznání podoby kaple Božího Těla na Karlově náměstí v Praze – Der Beitrag der Archäologie zur Erkenntnis der Gestalt der Fronleichnamskapelle am Platz Karlovo náměstí in Prag. Stáletá Praha 29, 2013/2, 2–20.
- POLC 1993 — Jaroslav Václav POLC: Svatý Jan Nepomucký. Praha 1993.
- POLC 1998 — Jaroslav Václav POLC: Svaté roky (1300–1983). Praha 1998.
- POLÍVKA 1983 — Miloslav POLÍVKA: K šíření husitství v Praze : (Bratrstvo a kaple Božího těla na Novém Městě pražském v předhusitské době) – Zur Ausbreitung des Hussitentums in Prag : (Fronleichnamskongregation und -kapelle in der Prager Neustadt). Folia Historica Bohemica 5, 1983, 95–118.
- PRINGLE 2007 — Denys PRINGLE: The Churches of the Crusader Kingdom of Jerusalem : A Corpus III : The City of Jerusalem. Cambridge 2007.
- RBM V/4 — Jana ZACHOVÁ (ed.): Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae. Pars V (1346–1355), fasciculus 4 (1352–1355). Dolní Břežany 2004.
- SERRURE 1840 — Constant-Philippe SERRURE (ed.): Voyages et ambassades de messire Guillebert de Lannoy [...] 1399–1450. Mons 1840.
- SCHMIDL 1754 — Joannus SCHMIDL: Historiae Societatis Jesu provinciae Bohemiae pars III. Pragae 1754.
- SCHNELBÖGL 1962 — Julia SCHNELBÖGL: Die Reichskleinodien in Nürnberg 1424–1523. Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Stadt Nürnberg 51, 1962, 78–159.
- SCHUBERT 1901 — Anton SCHUBERT: Urkunden-Regesten aus den ehemaligen Archiven der von Kaiser Joseph II. aufgehobenen Klöster Böhmens. Innsbruck 1901.
- SCHURR 2011 — Marc Carel SCHURR: The Liebfrauenkirche in Trier : Form and Meaning in Early Gothic Architecture in the Holy Roman Empire. In: Architecture, Liturgy and Identity : Liber Amicorum Paul Crossley. Z. Opačič / A. Timmermann (eds), Turnhout 2011, 111–122.
- SOUKUP 2018 — Pavel SOUKUP: 11. 7. 1412 : Poprava tří mládenců : Odpustkové bouře v Praze – The Execution of Three Youths, 11 July 1412 : The Indulgence Riots in Prague. Praha 2018.
- STANČÍK 2015 — Petr STANČÍK: Kaple Božího Těla a Krve a Bratrstvo obruče s kladivem. Horoměřice 2015.
- STANČÍK 2017 — Petr STANČÍK: Možný odraz architektonického řešení novoměstské kaple Božího Těla a Krve na Picím rohu Václava IV. Stáletá Praha 33, 2017/1, 153–164.
- SVÁTEK/NEJEDLÝ/MARIN/SOUKUP 2009 — Jaroslav SVÁTEK / Martin NEJEDLÝ / Olivier MARIN / Pavel SOUKUP (eds): Guillebert de Lannoy: Cesty a poselstva – Voyages et ambassades. Praha 2009.
- ŠÍMEK 1963 — František ŠÍMEK (ed.): Cestopis tzv. Mandevilla. Praha 1963.
- TADRA 1893 — Ferdinand TADRA (ed.): Soudní akta konsistoře Pražské = Acta judiciaria consistorii Pragensis II : 1380–1387. Praha 1893.
- TEIGE 1906 — Josef TEIGE (ed.): Listiny děkanství Karlštejnského z let 1322–1625. Praha 1906.
- TOMEK 1870 — Václav Vladivoj TOMEK: Základy starého místopisu Pražského II. : Nové město Pražské. Praha 1870.
- TOMEK 1892a — Václav Vladivoj TOMEK: Dějepis města Prahy II. Praha 1892².
- TOMEK 1892b — Václav Vladivoj TOMEK: Mappy staré Prahy k letům 1200, 1348 a 1419. Praha 1892.
- ULIČNÝ 2011 — Petr ULIČNÝ: Chóry katedrály sv. Víta v Praze – Die Chöre der St. Veitskathedrale in Prag. Průzkumy památek 18, 2011/2, 47–82.
- ULIČNÝ 2014 — Petr ULIČNÝ: Kristův hrob a jeho pražští ochránci : Z topografie kláštera božehrobců na Zderaze – The Tomb of Christ and its Prague Protectors : From the Topography of the Monastery of the Canons Regular of the Holy Sepulchre in Zderaz. Stáletá Praha 30, 2014/2, 18–47.
- ULIČNÝ 2015 — Petr ULIČNÝ: The Choirs of St Vitus's Cathedral in Prague : A Marriage of Liturgy, Coronation, Royal Necropolis and Piety. Journal of the British Archaeological Association 168, 2015, 186–233.

ULIČNÝ v tisku — Petr ULIČNÝ: Pašije, znovuzrození minulosti a architektonická imitace ve Svatováclavské kapli katedrály sv. Víta v Praze. Pražský sborník historický, v tisku.

VILÍMKOVÁ/KAŠIČKA 1976 — Milada VILÍMKOVÁ / František KAŠIČKA: Nové Město čp. 504/II. (= Praha : Stavebně historický průzkum; pasportizace SÚRPMO), Praha 1976, strojopis. Uloženo: NPÚ ÚOP v Praze, dokumentační fondy.

VLČEK 2004 — Pavel VLČEK (ed.): Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách. Praha 2004.

WILKINSON/HILL/Ryan 1988 — John WILKINSON / Joyce HILL / William F. RYAN: Jerusalem pilgrimage, 1099–1185. London 1988.

ZUSAMMENFASSUNG

DIE FRONLEICHNAMSKAPELLE AM VIEHMARKT (KARLOVO NÁMĚSTÍ) IN PRAG: IHRE FORM, FUNKTION, BEDEUTUNG

Die Fronleichnamskapelle am Viehmarkt (am heutigen Platz Karlovo náměstí) in Prag-Neustadt hat die Bruderschaft vom Reifen mit Hammer im Jahre 1382 als Gebäude zum Ausstellen der samt den höchstgeschätzten Reliquien der Passion Christi seit 1350 dauerhaft in Böhmen aufbewahrten kaiserlichen Insignien angelegt. Die Kapelle stellte ein im Rahmen Böhmens der Luxemburgerzeit einzigartiges Bauwerk über dem Zentralgrundriss mit quadratischem Mittelturm und umgebendem Kapellenkranz dar. Da sie aber 1791 völlig abgetragen wurde, bis heute sind ihre genaue Komposition sowie ihre Innenraumgestaltung nicht klar.

Eine Revision der mehreren bekannten Bildquellen, die der Beitrag herbeibringt, vor allem die der Zeichnung von Philip van den Bossche (um 1605) und des großen, von Aegidius Sadeler herausgegebenen Panoramas der Stadt (1606), präzisiert diese Vorstellung und bringt einen neuen Blick über die Geschichte der Lokalität vor der Kapellengründung herbei. Damals war an dieser Stelle ein Holzturm gestanden, von dem man bei der Feier der Lanze und Nagel des Herrn zu Freitag nach dem zweiten Ostersonntag die kaiserlichen Insignien und Reliquien zu zeigen gepflegt hatte. Die Bruderschaft hat den Reliquienturm wohl von aus Stein wieder aufgebaut und an der Westseite in die kreisrunde Umfriedungsmauer der vollendeten Kapelle eingegliedert. Der umgebaute Turm wurde wohl weiterhin zum Ausstellen der Insignien benutzt, und zwar auch nach der Vollendung der Kapelle – die geplante Übernahme seiner Funktion durch den mittleren Kapellenturm ist schließlich wohl nicht erfolgt. Der mittlere Kapellenturm soll außer dieser beabsichtigten Funktion auch eine schützende Funktion erfüllt haben. Zusammen mit der Umfriedung des Kapellenbereichs wirkte die Kapelle mit dem Turm als eine Wehrkirche, was übrigens mit Rücksicht zum Wert der ausgestellten Reliquien zutreffend war. Der Deutung der Worte Bohuslav Balbíns von der Gestaltung des Kapelleninneren gemäß, das jedoch mittels keines Plans oder Zeichnung aufgenommen wurde, das Kapellengewölbe war mit freilaufenden Hängerippen ausgestattet. Zur möglichen Urheberchaft des Kapellenentwurfs lässt sich eine bemerkenswerte Feststellung anführen, dass den Kapellenbau in den ersten Jahren wohl der sonst nicht bekannte Meister Marquart mit dem Spitznamen „Kirchenbauer“ leitete.

Der Beitrag führt ebenfalls den Diskurs von möglichen Ideen- und Formalquellen der Kapellengestalt fort. Mit Rücksicht zur Einweihung der Kapelle dem Allerheiligsten Leibe und Blute Christi betont er unter anderen die turmartigen Sakramentshäuschen, von denen eines im Chor der St. Veitskathedrale in der Prager Burg dokumentiert ist. Der Verfasser des Beitrags identifiziert sich ebenfalls mit der schon früher erörterten Ansicht, dass die Inspiration sich im Felsentempel der Akropolis von Jerusalem suchen lässt, er schließt aber aus, dass eine solche Ideenverbindung zwischen der Prager Neustadt und Jerusalem schon vom Kaiser Karl IV. geplant würde. Er stellt auch die bislang nicht ausgedrückte Frage, warum die Kapelle am Viehmarkt erst nach dem Tode Karls IV. erbaut wurde, wenn das Ausstellen schon in seiner Lebenszeit verlaufen hatte und die die Feier der Lanze und Nagel des Herrn festsetzende Urkunde aus dem Jahr 1354 gefordert hatte, dass das Ausstellen im Inneren einer Kirche oder Kapelle hätte stattfinden sollen. Eine mögliche Antwort hätte heißen können, es hätte sich von Seiten Karls um Absicht gehandelt, denn er hielt das Ausstellen am Viehmarkt für einen provisorischen Zustand und bereits die gebaute St. Veitskathedrale in der Prager Burg definitiv dazu dienen sollte.

Abb. 1. Rekonstruktionsplan von Prag im Jahr 1419. Der Viehmarkt, der heutige Platz Karlovo náměstí, und Umgebung mit Einzeichnung der Lage der Fronleichnamskapelle und ihrer Umgebung. Mit Zahlen sind die Häuser identifiziert, die in Quellen im Zusammenhang mit Lokalisierung der Kapelle erwähnt sind; **v** – Reliquienturm (übernommen aus Tomek 1892b, Karte zum J. 1419, bearbeitet von P. Uličný, 2020).

Abb. 2. Philip van den Bossche, gegen 1605: Prag-Neustadt, Detail der Fronleichnamskapelle am Viehmarkt, Ansicht von Westen. Lavierte Bleistift- und Federzeichnung, Papier, 281 × 243 mm (Kunstsammlung der Georg-August-Universität Göttingen, Inv.-Nr. 355, Foto Katharina Anna Haase).

Abb. 3. Philip van den Bossche/Johannes Wechter/Aegidius Sadeler, 1606: PRAGA, Großes Prospekt von Prag, Sadeler-Prospekt genannt – Ausschnitt: Fronleichnamskapelle am Viehmarkt, Ansicht von Nordwesten. Kupferstich, Radierung, Teil 7 (gescannt aus der Reproduktion BOSSCHE/WECHTER/SADELER 1973).

Abb. 4. Anonym, 1571: Fronleichnamskapelle am Viehmarkt, Ansicht von Nordwesten. Holzschnitt, deutsche Version des Druckblatts von Jiří Nigrin in Prag-Altstadt, 380 × 280 mm (Nürnberg, Germanisches Nationalmuseum, HB 26814, übernommen aus BOHATCOVÁ 1998, S. 150).

Abb. 5. Joseph Antoine Scotti de Cassano, ca. 1781: Ansicht eines theils des grossen Platzes des Viechmarckes bis zum Neustädter Rathaus. Ausschnitt aus der Viehmarktansicht von Süden, **links** die

Fronleichnamskapelle. Die einzige bekannte Detaildarstellung der Baukonstruktion, in diesem Fall der des östlichen Presbyteriumsabschlusses. Kolorierter Kupferstich, Herausgeber Joh. Georg Balzer, Prag, gegen 1781–1783 (Archiv der Hauptstadt Prag, Grafiksammlung, Sign. G 169; Museum der Hauptstadt Prag, H 7218).

Abb. 6. Prag 2-Neustadt, Platz Karlovo náměstí. Mögliche Grundrissrekonstruktion der Fronleichnamskapelle, Zustand gegen 1420, **grau** – ersichtlich gemachte Konstruktionen, die bei der archäologischen Grabung 2011 in zwei von drei Sonden freigelegt wurden – **rot** (s. PODLIŠKA 2013, Abb. 1 und 14; Entwurf und Zeichnung P. Uličný, 2020).

Abb. 7. Prag 2-Neustadt, Platz Karlovo náměstí und Umgebung. Rekonstruktion der Topographie aus der Zeit um 1380 (**A**) und 1420 (**B**): **1a** – Reliquienturm; **1b** – Fronleichnamskapelle; **2** – St. Stephanskirche; **3** – Kirche St. Katharina; **4** – Klosterkirche Mutter Gottes, St. Hieronymus und der slawischen Patrone beim Emauskloster Na Slovanech; **5** – Klostergelände der Chorherren vom Heiligen Grab; **6** – Burg Hrádek König Wenzels IV. im Zderaz (Unterlage *Grundriß der königlichen Hauptstadt Prag* von Josef Jüttner, 1816, Einzeichnung P. Uličný, 2020).

Abb. 8. Franz Leonhard Herget/Karl Lutz/Johannes Oppelt, kurz vor 1791: Grundris der Kay. König. Hauptstadt Prag im Königreich Böhmen unter... Leopold des II. – Ausschnitt, Grundrisszeichnung der Fronleichnamskapelle (Archiv der Hauptstadt Prag, MAPP 1 B/1).

Abb. 9. Trier, Marienkirche, Grundriss (übernommen aus SCHURR 2011, S. 114).

Abb. 10. Prag 2-Neustadt, Fronleichnamskapelle, Grundriss nach Erich Bachmann (übernommen aus BACHMANN 1953, S. 161).

Abb. 11. Prag 1-Hradschin, St. Veitskathedrale. Nördliche Sakristei, Erdgeschoss mit freilaufenden Rippen und hängenden Schlusssteinen (© Správa Pražského hradu, Foto J. Gloc, 2005).

Abb. 12. Aachen, Marien-Pfalzkapelle, Grundriss (übernommen aus FAYMONVILLE/LAURENT/PICK ET AL. 1916, Tafel VI bei der S. 104).

Abb. 13. Anonym, gegen 1170: Jerusalem, idealisierter Plan der Stadt (Den Haag, Koninklijke Bibliotheek, Sign. 76 F 5, fol. 1r.; s. <https://en.wikipedia.org/wiki/File:Plan_of_Jerusalem,_12th_Century._ca._1200.jpg> [downloaded 2020-10-30]).

Abb. 14. Jerusalem, Felsentempel auf dem Tempelberg. Heutiger Zustand, Ansicht von Südosten (Foto Godot13, 2013; s. <[https://en.wikipedia.org/wiki/File:Jerusalem-2013\(2\)-Temple_Mount-Dome_of_the_Rock_\(SE_exposure\).jpg](https://en.wikipedia.org/wiki/File:Jerusalem-2013(2)-Temple_Mount-Dome_of_the_Rock_(SE_exposure).jpg)> [downloaded 2020-10-30]).

Abb. 15. Marino Sanudo d. Ä./Pietro Vesconte, gegen 1320: Jerusalem, Plan der Stadt in der Reisebeschreibung *MAPINI Sanuti Torselli Secreta fidelium Crucis; sive de recuperatione terrae sancta libri tres*. Der Felsentempel als *area templi* bezeichnet (© The British Library Board, London, Add. MS 27376, fol. 189v; s. <<https://www.bl.uk/collection-items/liber-secretorum-fidelium-crucis-by-marino-sanudo>> [downloaded 2020-10-30]).

Abb. 16. Jerusalem, Gottesgrab- und Felsentempel, Darstellung aus dem Stundenbuch von René d'Anjou, gegen 1435 (Book of Hours, Use of Paris [The Hours of René d'Anjou], © The British Library Board, London, Sign. Egerton 1070, Fol. 5, s. <www.bl.uk/illuminations/BLStudio/big/Eg1070/005.jpg> [downloaded 2020-10-30]).

Abb. 17. Jerusalem, Tempel von Salomon (**Detail**), Illumination der Bibel Wenzels IV (**rechts**), Prag, Ende des 14. Jahrhunderts, Malerei auf dem Pergament (Wien, ÖNB 2760, vol. 2, fol. 117v).

Abb. 18. Anonym, 1627: Eigentliche abbildung wie Kays: Mayt FERDINANDUS SECUNDUS den 21 IUNII, 1617 zum Böhmischen könig gekront worden zu Praag. Sakramentshäuschen im Domherrenchor der St. Veitskathedrale aus der Zeit gegen 1365, Kupferstich, Druckspiegel 270 × 315 mm, herausgegeben in Frankfurt a. M. (© Museum der Hauptstadt Prag, Grafiksammlung, Sign. H 1179).

Übersetzung von Jindřich Noll

Ing. arch. Petr ULÍČNÝ, Ph.D., historik architektury, petrulicny@seznam.cz
Katolická teologická fakulta Univerzity Karlovy, Thákurova 3, CZ-160 00 Praha